

ІГОР МИЗРАХ

**ХРОНІКА
ЗИМНОГО БЕРЕЗНЯ**

ЗАПИСКИ КИЯНИНА
НА ПОЧАТКУ ВІЙНИ

ЗМІСТ

ВСТУП, НАПИСАНИЙ ПІД КІНЕЦЬ	5
ВІЙНА СХОЖА НА ВІЙНУ	5
ЛЮДИ	7
МОЛОДІСТЬ	9
ХЕДЛІ	11
ЯКБИ	13
МІЙ СТРАХ	15
СНИ, ЯКИХ НЕМАЄ	16
КАМУФЛЯЖ	18
ЕПІТАФІЯ САШКУ	21
АНГЛІЄЦЬ	22
Жорсткість	24
ЗВІДКИ? ЗВІДТИ!	26
ПРОВОКАТОР	29
МОЛОДІСТЬ. ПРОДОВЖЕННЯ.	31
ДІНА ПЕТРІВНА	32
МОЄ МІСТО	38
ПЕРША КРОВ	39
БЛИЖЧЕ ДО ТІЛА	42
Н-СКАЯ, 8	45
ЯК ЦЕ ПОЧАЛОСЯ	49
ФЕНОМЕН ЗСУ	51
ЮНИЙ ВІК ПЕРЕМОГИ	53
СМАК ЄВРОПИ	55
ВІЙНА БУДЕ ДОВГОЮ (ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ)	59

Ігор Мізрах

ХРОНІКА ЗИМНОГО БЕРЕЗНЯ (записки киянина на початку війни). – Київ, 2022

ISBN

© Ігор Мізрах, 2022

Великі та страшні періоди залишаються у пам'яті людства, застигаючи на сторінках щоденників героїв та очевидців.

«Живі та мертві» Костянтина Симонова, «Щоденник Ганни Франк» та написані Єжи Ставінським «Записки молодого варшав'янина» це такі само капсули сумної пам'яті, як солдатські обеліски та кадри військової кінохроніки. Багатьом поколінням судилося читати та перечитувати їх, прикладаючи до себе біль та мужність минулого.

Записки Ігоря Мізраха, зроблені протягом першого місяця російського навали, увійдуть в історію незалежно від цього, що буде сказано і написано про цей час потім. Тривога без паніки, сміливість без бравади та міркування без претензій – все це безпомилково видає в авторі людини, яка була в центрі подій, про які йдеться.

Війну ще не закінчено, а її літопис уже пишеться, і пронизливі, наче сигнал тривоги, «Хроніки холодного березня» Ігоря Мізраха вже посіли в ній своє місце.

ВСТУП, НАПИСАНИЙ ПІД КІНЕЦЬ

У цій книзі неправильно все. Викладені у ній враження вкрай суб'єктивні, емоції надто відверті, а глави (якщо це глави) перемішані, як карти в гральній колоді.

Герої в ній з'являються і зникають, події наповзають одна на одну, а про будь-яку чистоту жанру смішно й казати. Якби мені не спало на думку рятівне слово «записки», надто загальне, аби бути помилковим, те, що ви читаете, не мало б навіть умовного жанрового визначення.

Цю передмову я написав не перед тим, як розпочати роботу, а, схаменувшись, складаю зараз, коли матеріал дописано, а редактор на іншому кінці комп'ютерної ойкумени хвилюється, що текст досі не в нього.

Та й жодної роботи я не починав, все сталося випадково і само собою, на межі підсвідомої дії та спонтанної аматорської психотерапії, а тривало під впливом імпульсу, природу якого я й досі не можу зрозуміти.

У голові крутиться одне пояснення тому, що цей текст написаний і за кілька хвилин відлетить туди, де професіонали назвуть його книгою та запропонують читачеві. Якось частина мене захотіла зафіксувати те, що відбувається навколо, раніше, ніж воно стане минулим, буде усвідомлене, переосмислене і прикрашене рятівними для психіки вигадками.

Сказати, що мені вдалося це зробити, було б неправдою та кокетством. Справа не в удачі та не в хисті, а в тому, що інакше не могло статися. Клапті імпульсів, подій і усвідомлень, зшиті в подобу чогось цілого безсонням і тривогою, приречені бути правдою.

Так випадковий свідок знімає на телефон авіакатастрофу, гадки не маючи, чи ляже його запис на стіл експертів, чи загубиться серед швидкоплинних сенсацій Тік-Тока.

Різниця полягає в тому, що людина з телефоном знімає жах і смерть зі сторони, а для мене українська війна 21 століття стала частиною власної земної долі, химерно розділивши буття на «до» та «після». Війна триває й набирає обертів, ще й тому в моїй книзі (якщо це книга) все правда.

Цієї правди не торкнулися ані цензор, ані редактор, вона просякнута особистими емоціями і вкрай суб'єктивна, тому нічого чеснішого за неї й бути не може.

Міряйте мою воєнну правду на себе, відчуйте її смак і не кажіть, що з вами нічого подібного статися не може. Я й сам так вважав до одного звичайнісінького дня, 24 лютого 2022 року.

ВІЙНА СХОЖА НА ВІЙНУ

Ми звикли до думки, що живемо у вік надсучасних технологій. Замолоду ми телефонували дівчатам з вуличних кабінок, а, сівши за кермо, хвацько перемикали сталеві важелі радянських КПП, але напрочуд швидко звикли до автомобілів, які самі розганяються і гальмують, пілотягів, що самотужки повзають по підлозі, схованих в телефоні документів і грошей та до інших зручних неможливостей.

Витівки геніїв світу призвели до того, що ми припинили дивуватись і почали ставитися до див із спокоєм споживача, який твердо знає, що фантастичне майбутнє вже настало.

Військові здобутки в нашому сприйнятті взагалі нагадували романи про далеке майбутнє, в якому воюють роботи, космічні кораблі і щось неймовірне і надто секретне, аби ми хоч що-небудь про нього знали.

Але кияни, що прокинулися у війні, побачили картину, до нудоти знайому за старими фотографіями і кадрами кінохроніки. Місто за лічені години постаріло, його вулиці перекрыли бетонні надолби і протитанкові їжаки, сповиті справжнім колючим дротом.

Від вигляду блокпостів на перехрестях вулиць стискалося серце. Вони були нещадно колишніми, складеними з туго набитих мішків із піском, і в стволах кулеметів, якими вони наїжачились, теж не було нічого від майбутнього та сучасних технологій.

У війни 21 століття, що прийшла до Києва, було обличчя обох воєн століття 20-го, бойні першої та бойні другої, які давно стали сумними привидами минулого, рядками в підручниках і картинками з інтернету. Ряди протитанкових їжаків, закладені мішками з піском вітрини та пам'ятники, стволи, що визирають з-за барикад. Для повної, абсолютної схожості з минулим не вистачало хіба дирижаблів, що перекреслювали небо смужками канатів.

Перші години психіка, звичайно, відмовлялася вірити в реальність. Якесь довоєнна частинка душі несміливо припускала, що це все декорація, що готуються зйомки масштабного фільму. Але канонада бою

була чутна зовсім поруч, за півтора кілометри, якраз поряд із кіностудією, яка могла б ці декорації будувати.

Бій йшов між двома станціями метро, там, де вчора ходили жовті київські маршрутки та затишно світилися вогники квіткових магазинів та кав'ярень. Смішно і дико, але на тому самому місці, де нещодавно поліція оштрафувала мене за п'ятихвилинну зупинку, горів російський БТР, зупинений пострілом із ручного гранатомета. Горів яскраво та разом з екіпажем, і відбувалося це все на тлі величезних рекламних банерів, які закликали не пропустити сезонний розпродаж у Zara та відвідати новий автосалон.

Війна з телевізійних новин жила в екзотичних афганських ущелинах і, можливо, тому здавалася чимось далеким і відсторонено звичним. А від лютої несумісності величезної літери «М», скляних павільйонів, що завмерли вздовж дороги, і закривавлених мертвих солдатів на розкресленому асфальті міського проспекту, душа завмирала, як перелякана дитина, і нила, мов недолікований зуб.

Я трохи перескочив, йшлося про те, що обличчя війни з минулого століття не змінилося. Так воно і є, просто на тлі ошатного сучасного міста, знайомого з дитинства, це помітно з особливою нещадністю. Так, війна виглядає, як війна. У неї так само як раніше запах паленого заліза і вага гвинтівки або лопати. Вона обирає надійність набитих піском мішків і перегороджує вулиці вашої юності, не переймаючись тим, де ви любили пити каву або вигулювати собаку. Їй начхати.

Ближче за кіностудію війна до мого будинку не наближалася. Росіян вибили з Києва і відігнали до кордону, війна стала побутом і вказала мені своє місце на ній. Але так сталося (мало статися), що я ще раз побачив кадр з воєнного фільму, який ожив.

Ішов третій тиждень битви. Доставивши вантаж військовій колоні, я затримався, пообіцявши відвезти в місто одного з офіцерів. Раптом попереду, там, де дорога упиралася в охайні будиночки українського села, залунали постріли. Російський підрозділ чи то заблукав, чи його спеціально залишили прикривати ворожий відхід. Наш передовий взвод миттєво розвернувся і розпочав бій.

Два БТРи заревіли моторами, а за ними, розвернувшись у нерівний ланцюг, побігли, стріляючи на ходу, піхотинці. І не було в їхній атаці нічого сучасного та надтехнологічного, від солдатів 1915-го чи 1942-го їх відрізняло хіба що те, що вони не пересмикували на бігу затвори гвинтівки і не кричали «ура».

В іншому все було, як 80 і 100 років тому. Ворог, що засів у кинутому мешканцями селі, хлопки пострілів і молоді солдати, що падають на ріллю, яка ще не прокинулася після зими.

Я кажу це до того, що книги, фільми та кадри кінохроніки не брешуть. Обличчя війни за останнє століття майже не змінилося, і ви легко впізнаєте її, якщо вона прийде до вашої хати.

Не дай вам Боже, звісно...

ЛЮДИ

Бруд видніший на помитих машинах. Власники білих автомобілів мене зрозуміють, власники чорних тим паче.

Холодний душ війни теж зробив свою справу. На фоні загальної красивої мужності (навіть не подумайте іронічно посміхнутись) порожніх і фальшивих людей і виявляти не треба, вони стирчать, як не забиті цвяхи.

Я не збираюся несміливо додавати, що це моя оцінна думка. Війна надає нашим оцінкам вагомість автомата і категоричність вироку, називаючи героя героєм, боягуза боягузом, а негідника негідником. Час тривог не потребує словесних реверансів.

Розділяти виродків на соціальні категорії немає потреби, війна зробила рівними магазинного охоронця та депутата Парламенту, виділяючи з них хіба що того, хто тепер очолює взвод чи батальйон.

Взагалі, виділення політиків у особливу касту до війни було чимось на кшталт мовчазного соціального договору. Насправді ж причетність людини до політики свідчить лише про дві речі. Про те, що вона краще за інших опанувала метушливий преферанс кар'єрних інтриг і про те, що їй щастить.

Уміння пограти зв'язками та везіння це єдині секрети, що відкривають шлях до політичної влади та пов'язаними із нею грошовими потоками. Натискання кнопок під куполом Ради не свідчить ані про розум, ані про авторитет, це позерство та гра. Важко та відповідально робити хірургічні операції та керувати тепловозом, а бути політиком легко, приємно та вкрай вигідно.

Втім, йшлося про інше. Про те, що війна просто і швидко (як вона вміє) розділила людей на своїх та всіх решту, на рідних та непотрібних.

Тільки не подумайте, що Україну накрила хвиля самосудів. На щастя чи на жаль, моя країна й у цьому виявила граничну європейську цивілізованість. За умов, коли особисту образу відокремлює від солодкої відплати короткий рух пальця, я не чув про жоден випадок особистої розправи.

Я кажу про інше, про той людський накіп, який війна вміє виявляти і виставляти на показ краще за будь-яку соціальну аналітику.

Палітру цього накипу умовно очолюють депутати, які втекли за кордон у перші години війни, а доповнюють усі крадії та дезертири країни, незалежно від рівня їх освіченості та способу, яким вони заробляють на життя.

Політиків, що втекли, Рада Безпеки оголосила злочинцями, боягузів глузливо відловлюють прикордонники західних регіонів, а мародерів за старим звичаєм ганьблять, примотуючи їх скотчем до вуличних стовпів і спустивши з них штани.

Решта зрадників української війни непідсудні. Знову ж таки, мушу додати, на щастя або на жаль.

Я справді не можу чесно відповісти сам собі, чи добре те, що з десяток моїх знайомих шукали, кому дати хабар, аби потрапити до загону київської Тероборони, а ЗСУ стали для громадян легендою та недосяжним, як уміння літати, зоряним десантом.

За таких умов звичайне боягузтво і піжонство залишаються за дужками трибуналів та слідчих комісій. Доблесть і відвага стали в Україні особливим привілеєм, що доступний небагатьом, а те, як допомагає своїй країні людина без автомата, не впорядковується юридичними пунктами, ставши предметом особистої оцінки.

Напевно, в героїчному Маріуполі, палаючому Харкові і зайнятому ворогом Херсоні все виглядає інакше, гостріше і непримиренніше. Але я від початку обіцяв собі писати тільки про те, що я знаю, бачу і відчуваю, тому все, що я кажу, я кажу з позицій киянина, в домі якого 2 квітня 2022 року є електрика та гаряча вода.

Якщо все зміниться і мене призовуть, якщо війна знову дійде до лінії метро, я, можливо, стану жорсткішим і категоричнішим у судженнях

і вчинках. Але поки що тилова лють не викликає в мене нічого, окрім іронічної усмішки.

Я мушу в дечому зізнатися. Юрист, журналіст та аналітик, якого до війни часто запрошували на серйозні засідання та телевізійні шоу, я не так добре знаюся на людях, як вважав сам, і як вірили інші.

Я не очікував побачити стільки мужності і душевної чистоти в багатьох людях, які здавались мені звичайними та обмеженими, позбавленими внутрішнього стрижня та стилю, дурними і вульгарними. Багато хто з них, напевно, теж вважав мене бездушним пройдисвітом, але нам не треба перепрошувати один в одного, бо все стало на свої місця. Ми тепер брати по крові та війні, і порозуміємося і під вогнем, і в мирній тусовці

Та й взагалі, дякую за ясність, Батьківщино. Я бачу, хто ким став після першого вибуху, першого зруйнованого будинку, першого трупа на узбіччі київської траси, і мій світ впевнено розділився на величезну, рідну мені, більшість і купку малодушних виродків, які раніше, до війни, здавались такими ж, як усі.

Якщо я переживу цю війну, то їх не буде ані за моїм святковим столом, ані в моєму офісі, ані взагалі в моїй хуліганській долі. Недарма Альбер Камю писав, що життя це сигарета з фільтром, у якій на останню затяжку не залишається нічого шкідливого та зайвого.

Чи я і в цьому помиляюся, і через тиждень (місяць, рік) після перемоги ми шукатимемо не близьку душу, а вигідного замовника, стабільного партнера та багатого інвестора незалежно від того, як він поведився під час війни?

Щиро кажучи, я не знаю. Не знаю, не знаю, не знаю... Господи, я надто багато чого не знаю!

МОЛОДІСТЬ

У воєнного часу є, принаймні, одна чудова властивість, за яку я йому дуже вдячний.

Хтось скаже, що я висловився неправильно. Дивно, незрозуміло, несерйозно і як завгодно ще. Але головна перевага моїх записок, зроблених в перший місяць війни, полягає саме в тому, що можна не шукати обережні формулювання і не боятися, що тебе невірно зрозуміють.

Війна дуже легко робить нас молодшими і простішими, надає тому, що відбувається, вигляд, якщо не ігри, то життя в молодіжному таборі, де теж є суворі правила та обмеження, але це не заважає молодості легко дихати і балуватися, святкуючи кожен новий день.

Пояснити це просто. Приходячи, війна відкладає в найдаліші шухляди буття весь мотлох довоєнного світогляду з його брендами, трендами, кредитами, страховками та дисконтами. Легко оголошує непотребом цілу купу процесів і справ, які у мирний час здавались, прости, Боже, важливими.

Важливими виявилися зовсім інші речі. Укриття, їжа, вода, чистота, тепло, довіра до людей та надійність техніки. І, звичайно, відчуття власної потреби, засноване на тому, що ти робиш щось просте і необхідне.

Якщо ти маєш цей базовий набір цінностей, то дихається неймовірно легко та радісно. І мені начхати на те, як це звучить .

Все написане можна висловити простіше. Старими та втомленими нас роблять сотні вигаданих соціальних норм та процедур сучасної цивілізації. Війна оголошує їх зайвими та дарує душам та тілам п'янке відчуття молодості.

Про себе я можу судити лише за внутрішніми імпульсами, а от моя дружина, й без того молода, стала під час війни зовсім дівчиськом. І не лише зовні.

Позавчора, вийшовши на подвір'я зустрічати чергову фуру з вантажем, я побачив, як водій катає її на залізних іклах автотранспортувача. Моя дружина, адвокат, журналіст, голова великого національного фонду та мати трьох дітей хвацько злітала до березневого неба, вигукуючи холодній весні «Слава Нації!» та «Україна переможе!».

Мабуть, я й сам виглядаю хлопчиною, коли ми бігаємо по пиво. «Бігаємо» тут не метафора, химерні закони війни дозволяють торгувати спиртним лише в містах, а мій будинок відокремлює від Києва смуга траси та табличка, яка нещадно відносить його до передмістя.

Завдання полягає в тому, щоб добігти до найближчої київської крамниці, застати там пиво і встигнути повернутися додому до комендантської години. Такий ось юний спорт киянина під час війни!

Чому, ну чому я не сфотографував дружину, коли вона притискала до грудей пів дюжини бляшанок, зі сміхом намагаючись підхопити пальцями руки помічену на полиці баночку сметани?!..

Втім, байдуже, пам'ять надійно сфотографувала те, що не зберіг айфон. Досить надійно, аби весело насміхатися з довоєнних Ігоря та Марини.

— Слухай, щось я втомився сьогодні... Може, замовимо їжу додому та нікуди не підемо?

— Ой, звісно, я сама хотіла запропонувати. А що замовимо? Ти що їстимеш?

Цікаво, чи збережемо ми сьогоднішню молоду простоту душ і тіл, якщо доживемо до перемоги? Навряд чи. Світ знав війни, і після кожної покірно скочувався у власне минуле, скучивши за придуманими проблемами та фантомними досягненнями.

Я, звісно, зроблю все, аби душа запам'ятала цей світлий буддизм воєнної доби, але загадувати наперед не буду. Молодість вміє не думати про майбутнє, і це ще один подарунок війни, яка увірвалася в наші долі.

ХЕДЛІ

Мабуть, час коротко згадати людину, завдяки якій з'явилися ці записки, назвати які інакше я досі не можу. Інакше може скластися враження, що я сам вирішив виплеснути у світ свої рефлексії киянина, що якось прокинувся посеред війни, а це не так.

На їхньому написанні наполог американець на ім'я Хедлі.

Хедлі Д. живе у далекому Чикаго. Він старий знаменитий адвокат і подібний до старого знаменитого адвоката з голлівудського фільму. На фото у соціальних мережах він одягнений у смокінг. Він надто відомий, щоб його гордовитий тон дратував, і надто дружелюбний, щоб ображатися на його поблажливі повчання. Він надто усякий, аби віднести його до якої-небудь категорії. Він просто Хедлі Д.

Його ставлення до мене смішно перегукується із ставленням його держави до України. Це щось на зразок дружелюбної батьківської опіки,

готової прощати молоду несерйозність (якщо вона не порушує правил ввічливості), але не має на увазі нічого, схожого на рівність суджень і право на прийняття самостійних рішень.

Ображатися на Хедлі (або його країну) треба було раніше, на початку самостійного шляху. Зараз такі стосунки треба сприймати як даність і радіти, що в їх основі все ж лежить бажання допомогти, а не щось набагато гірше.

Коротко кажучи, я ставлюся до Хедлі Д. та його повчань з гумором та шанобливою вдячністю, а розповісти про ідею об'єднати мої нервові записи в коротенький літопис краще за все, пригадавши деталі нашої розмови на четвертий день війни.

- Привіт, Хедлі, дякую за турботу. У мене все нормально.
- Радий це чути. Втім, я стежу за становищем на фронтах і роблю висновок, що турбуватися особливо нема про що.

Нема про що... Та в мене за вікнами гримить небо, до Ірпеня, де точаться бої, кілометрів 12-ть!

- Я телефоную тобі, Ігорю, з іншого приводу. Вчора я мав ділову вечерю, і один вельми шановний колега сказав, що йому бракує особистих вражень людей, які опинилися, так би мовити, у центрі подій. Я одразу ж подумав про тебе
- Про мене?
- Саме так. Ти добре говориш і пишеш, я ще раз переглянув наше листування, а також пригадав той текст, який ти зі мною погоджував навесні 2007 року.

(Який текст?.. Яке листування?.. Господи, коли це було?!..)

- Я припускаю, що ти вже забув про той випадок. Але я пам'ятаю, і говорю тобі відповідально. Ти маєш написати книгу власних вражень. Так би мовити, серію начерків воєнного періоду.
- Хедлі, любий, та кому це потрібно?
- Якби не було потрібно, я б тобі не дзвонив. Ти коли-небудь шкодував про те, що послухався моєї поради?
- Ні, Хедлі, звичайно, ні, але...
- От і не сперечайся, будь ласка, а подумай про те, як це краще зробити. Об'єднай свіжі враження, передивись колишні устремління, будь відвертим. В міру, звісно...

- Якщо бути в міру відвертим, то я вже пишу щось схоже, але уривками, і так, для себе.
- Як це схоже на тебе! Навіщо робити для себе те, що можна робити для всіх охочих? Одне слово, візьми до уваги все, що я сказав, і починай роботу. І не барися, будь ласка. Людям цікаві не твої повоєнні міркування, а, так би мовити, військові замальовки з місця подій. Ти мене зрозумів?
- Господи, Хедлі!.. Та я не знаю, що зі мною, з усіма нами, буде! У мене прямо зараз за вікном виють сирени і чути вибухи!
- От саме так! Ти чудово сказав! У цьому ключі треба написати книгу.
- Книгу? Хедлі, я...
- Не сперечайся, будь ласка. Я знаю, що я кажу. І, будь ласка, не забувай робити фото. Ряд зображень завжди доповнює та збагачує текст, особливо у твоєму випадку.
- Фото?.. Хедлі, я забув, коли фотографувався востаннє!
- Я припускав це, тому й нагадав тобі. Це важливо, Ігорю. Коротше, обміркуй все і починай. Якщо тобі знадобиться дружня порада, ти знаєш, де ти завжди можеш її отримати. Усього доброго, бережи себе.

Приблизно такою була наша розмова. І, як казав інший американець, Форрест Гамп, це все, що я можу розповісти про ідею створення записок, які ви читаєте.

ЯКБИ

Дивні речі спадають на думку перед сном. Просто зараз, вже засинаючи, я подумав про те, що я не дуже й жалкую, що до моєї долі увійшла війна.

Якщо ви читаєте ці рядки, не починайте волати про блюзнірство. Я кажу це цілком щиро, єдина цінність цих записок це абсолютна правда факту та емоції. Правда, що не зважає на громадську думку, редакційну політику, суспільну толерантність та «внутрішнього прокурора», що б не означали всі ці фантомні довоєнні поняття.

Я пишу про те, що відчуваю, і не збираюся прикидатися, аби комусь догодити. Повторюю, я не можу однозначно сказати, що шкодую про нинішню частину свого життя.

Якби не війна, я б так і дожив до могили, вважаючи, що немає нічого важливішого за всі ці бренди, тренди, виграні процеси та опубліковані спростування. Що ми живемо заради монетизації інформаційних каналів та рекордної кількості «лайків» під дотепним коментарем.

А війна проявила жалюгідну нікчемність всесвітнього хокею, в який ми так завзято грали, і правила якого вигадав хтось інший. Проявила просто і зрозуміло, запустивши російські танки на вулиці, де ми любили і сварилися, інтригували і хитрували, брали гроші, платили гроші і питали «ти що питимеш, коньяк чи віскі?».

І всі зрозуміли, що, якби ці танки не спалили герої і вони не обпекли б нашу долю, а переможно увірвалися до неї, то було б зовсім не важливо, чи зросла ціна куплених за підказкою акції, хто виграв турнір з тенісу та чи став ваш приятель членом Верховного суду.

Ми все життя грали не в те. Химерна і бездушна карусель війни показала, що старенькі «Шевроле» та куплені за день до вторгнення «Лексуси» горять однаково, намагаючись втекти з міста, а чашка гарячого супу в окопі смачніша за «фуа-гра» на терасі «Велюра». І сказане не треба доводити, бо так воно є насправді.

Не називайте мої усвідомлення наївними. Хоча б тому, що зовсім нещодавно я був дуже активним персонажем цього хороводу перемог та провалів, дурних образ та дешевих понтів. Я обожнював азартні шашки довоєнного життя, хитрував, шахраював і писав слово «мільйон» з великої літери. І я залишився б таким, якби за чотири дні до весни не прокинувся від вибухів і виття сирен над власним дахом.

Війна це могутній викривач міфів і фейків, шахраювати з нею безглуздо і небезпечно. Граючи в метафори, можна сказати, що вона вмикає яскраве світло у затишній напівтемряві довоєнного світу, показуючи, хто є хто, і що є що насправді. Так просто.

Чи гратиму я, якщо доживу до перемоги? Ще й як, хлопці та дівчата! Ще й як... Ось тільки ігри мої будуть іншими. І зовсім іншими будуть

люди, яких я назву командою, і забитими голами я точно вважатиму не те, що вважав колись, бо так слід було вважати.

Аби тільки серце не забуло це відчуття великого спільного знаменника, аби тільки не вимкнувся в мені безпомилковий навігатор війни!

Все, спати. Спати...

МІЙ СТРАХ

Сакральні сорок днів війни подарували мені деякі усвідомлення. Якби мене запитали кілька тижнів або кілька днів тому, чого я боюся, я б впевнено відповів, що нічого.

В моїй відповіді не було б ані бравати, ані кокетства, нічого, крім щирої констатації, заснованої на тому, що відчуває серце.

Звісно, я був на передовій під час затишшя, а не бою, але небо над головою вибухало, а мою автівку, що тікала до тилу, обстрілювали. Крім того, під час війни все стає простіше. Страх це відчуття, він або є, або його немає, а довгі теоретичні міркування залишилися далеко в довоєнній частині долі.

Сьогодні я зрозумів, що я маю страх. Величезний та гострий. Мені страшно опинитися в полоні та окупації, стати заручником ворожої волі, який смикається від огидних голосів орків за вікном та кожного стуку в двері.

Будь-яке горе (особливо, останнє) я хочу зустріти в строю й команді, одержавши завдання і виконуючи його. Мені потрібна узгоджена взаємодія, відчуття єдності та відповідальності, конкретної задачі та спільної мети.

У громадянський протест під час війни я не вірю. Росіяни для того і вдерлися на нашу землю, щоб вбивати, принижувати та гвалтувати, стираючи українську націю з карти світу. У цьому сенсі мужність людей Херсона вражає мене, як будь-яка дія, яку я не можу прикласти до себе.

Наразі ворога відігнали від Києва, але на війні можливо все. Тому я зателефонував, кому треба, почув по-військовому коротку обіцянку і отримав потрібні інструкції. Тепер я точно не стану бранцем захопленої столичної околиці, безправним і огидно безпорадним.

Як би страшно мені не було в бою, час якого для мене ще не настав, свого головного страху я вже позбувся.

Я не боюся, що до мого дому зайдуть росіяни. Не боюся, що вони в мене на очах згвалтують мою дружину і здіймуть на багнети моїх дітей.

Бо це може статися лише після того, як я загину, захищаючи їх на ближньому рубежі зі зброєю в руках. Тож всіх цих жахів я просто не побачу.

СНИ, ЯКИХ НЕМАЄ

З минулого досвіду можна було очікувати, що війна вриватиметься у життя щоранку. Я маю на увазі чарівну здатність сну переносити наші душі до нерозгаданих світів і вимикати реальність, доки не задзвонить будильник або хтось із домашніх не торкнеться твого плеча.

Усі ми знаємо, як це буває. Прокидаєшся стерильним і світлим, немов дитина, але вже з першими променями свідомості те, що заведено називати реальністю, владно входить до тебе, вимагаючи хутко підійматися і братися до справ або навпаки, дозволяючи не поспішати і полежати кілька хвилин під ковдрою.

Виходячи з цього, усвідомлення війни мало б обпекати нас із кожним світанком, стати тортурою та випробуванням на міцність.

Так от, цього не відбувається. Втомлюючись більше, ніж звик, я легко засинаю і міцно сплю. Але розуміння того, що 24 лютого, 41 день тому, росіяни напали на нашу Батьківщину, і йде жорстока війна, прокидається разом зі мною.

Можна навіть сказати, що воно, це розуміння, взагалі не спить і нікуди не йде, а просто дозволяє відпочити, заплющивши очі і розслабившись. Тобто, сон під час війни не дарує забуття і не мстить за нього щемлячим болем у серці.

Можливо, в окопах Донбасу, у метро Харкова чи в сусідньому будинку з кимось відбувається щось діаметрально протилежне. Це дуже особисте спостереження, що не робить його менш щирим та цікавим.

Тієї хвилини (секунди, мілісекунди, миті), коли я розплющую очі, я не згадую, а чітко і спокійно продовжую усвідомлювати, що в моє життя прийшла війна, і весь мій розпорядок тепер підпорядковано її розкладу.

Так було, коли за вікнами майже постійно вила сирена і зовсім поруч лунали звуки бою. Те саме відбувається зараз, коли фронт відсунувся, а моє життя збагатилося новими та незвичними системними обов'язками.

Моє пробудження вранці не позбавлене ривків та суєти, я не валяюся в ліжку і не схоплююся від думки, що можу чогось не встигнути. Відкривши (або ще не відкривши) очі, я звідкись вже знаю, що маю дві години на душ, каву, спілкування з авторами редакції, дзвінок у відомство, яке я не можу назвати, та спілкування з дітьми.

Собак сьогодні вигуляє дружина, і це дозволить мені переглянути пошту, яку я давно не перевіряв. Втім, це за обставинами, бо пошта зараз не важлива, у воєнного часу є інші канали зв'язку.

О 14:00 прибуває вантаж, мені слід повідомити про його отримання і ще раз узгодити маршрут доставки. Виїжджаючи, слід надіти інші шкарпетки та інше взуття, під час минулої поїздки у мене втомилися та змерзли ноги.

Одне слово, я знаю та пам'ятаю все, з чим напередодні засинав. Від військових завдань до дрібних побутових дрібниць. Звісно, за 41 день, що минув, мені траплялося і приймати нічні накази, і взагалі не спати, але навіть ці нестандартні епізоди органічно вкладалися в розклад війни та не викликали ані робочих зривів, ані емоцій.

Немов невидима пружина постійно тримає нас у тонусі та в потоці, зробивши страшне терпимим, а незвичне зрозумілим та обов'язковим. Може, згодом ми заплатимо за це болями у серці або передчасною старечою сльозою. Я не знаю, фронтовики навчили мене не загадувати на майбутнє.

За своє стрімке довоєнне життя я де тільки не прокидався, від президентських люксів до тюремних камер. Можливо, тому я особливо вдячний війні за її здатність не забуватись уві сні і не ставати вироком щоранку.

КАМУФЛЯЖ

На початку війни я дав собі слово нікого не критикувати і ні з кого не насміхатися. Згуртованість Нації, спільне горе та спільна доля раптом перестали бути газетними штампами та сповнили життя новими сенсами, а душу – новими усвідомленнями.

У такі часи хочеться і треба бути терпимим, аби не образити людину однієї з тобою батьківщини і крові лише тому, що вона відрізняється від тебе словом, жестом або ще якоюсь довоєнною дрібницею.

Раніше я, як усі, уникав красивих слів. Тепер не вважаю за потрібне це робити.

Війна, що йде 47-й день, показала таку шляхетну красу української Нації, що за щастя бути до неї причетним я готовий пробачити братам і сестрам все, що раніше, можливо, могло мене дратувати чи нервувати.

Якщо в мені й була горда зарозумілість персонажа столичної тусовки, то війна повністю випарувала її. Іронія змінилася розумінням, хитрість делікатною прямою, а знайомий багатьом авантюрний драйв чуйною стриманістю.

Навіть якщо мені лише здається, що це так, я обманююсь щиро. Я просто відчуваю, що війна перетворила мене на чуттєвого патріота, який не соромиться своїх емоцій та вчинків.

Ця повна (і незнайома мені раніше) відкритість змушує мене не сказати те, що я зараз скажу.

Мені огидно бачити, як у соціальних мережах, стрічках Telegram та ЗМІ наполегливо з'являються фото невимовно цивільних персонажів зі зброєю в руках та в камуфляжі.

Тилову природу цих «геройських знімків» видає незаймана чистота спорядження. Але мені і це не потрібно, бо я просто знаю, що вони всі 47 днів війни живуть у буржуазному затишку, який іноді порушує далеке виття сирен або перевірка біля блокпоста.

Навіщо їм це фотogerойство? Хто в нього повірить? Український виборець повоєнного майбутнього? Молоді подружки, що сплять до обіду

і примхливо сумують за круасанами від «Волконського»? Іноземні читачі новостійних стрічок?

Не розумію. Правда війни проста, як шматок хліба з тушонкою, і так само надійна.

Україна переможного завтра знатиме своїх героїв в обличчя та за іменами. Кого ці люди намагаються обдурити, якщо сьогодні бійці Тероборони ображаються на військових, які не дають їм шансу вбити окупанта, а кількість охочих бути солдатом ЗСУ в'ятеро перевищує потреби армії?

Крім того, війна нічого не списує, цю приказку вигадали російські орки, у неї навіть немає англomовного аналога. Війна, навпаки, все бачить і пам'ятає, зведення її перемог та втрат чесні, як рана, тому будь-яке позерство є безглуздом.

Зброя та шеврони личать кожному чоловікові, я розумію. Але за всіх часів ця доблесна краса оплачувалася безпосередньою причетністю до битви, готовністю виконати наказ і загинути, виконуючи його. Знову ж таки, все просто.

Чому цим людям не соромно? Хлопчаки, які годяться їм у сини, палять російські танки і беруть в полон дюжини бурятів, по-воєнному приховуючи імена та обличчя. А вгодовані дядьки, які роз'їжджають Києвом на дорогих автівках, лікують свої застарілі комплекси, фотографуючись у формі героїв. Цікаво, чи їм буде соромно після війни, якщо не соромно тепер?

Чому мені вистачає свого місця у на війні моєї країни? Я що, найсвітліша людина півкулі? Не думаю, до війни багато хто вважав інакше.

Чому ж мені не потрібна крадена слава?

Я українець 50 з половиною років, який живе у Києві. Я нікуди не поїхав і не збираюсь. Військове та цивільне керівництво знає, де я перебуваю, і періодично дає мені різні за своєю суттю та природою завдання.

Я завантажую і відвожу на фронт і до тилу харчі і не тільки, допомагаю друзям і пишу ці рядки, аби душа сфотографувала війну, що прийшла в життя.

Я не приховую, що моє життя 24 лютого 2022 року кардинально змінилося. Я втомлююся і не досипаю, мій позашляховик вперше дізнався, що його салон розкладається, і зазнав ваги коробок з їжею, припасами

та бинтами. Мої ніжні долоні довоєнного аналітика горять, а м'язи ниють. Все нормально!

Для мене багато що є новим та важким, а доля моєї країни беззастережно стала моєю долею. Але я не купую красиву форму українсько-го солдата. Вірніше, купую, купив поки що 23 комплекти, і відправив їх туди, де вони знадобляться, до діючої армії.

Крім особистих завдань, я продовжую керувати редакцією новин, що працює у воєнному режимі. Я випадково й далеко не відразу довідався, що хтось із її авторів через день охороняє міст, а когось мобілізовано до кібервійськ, і тому він спить по чотири години на добу.

Ми, єдині та різні, захищаємо свою країну, як можемо, як нам випало, як в нас виходить. І не прикриваємо свої тилкові мозолі та безсоння шевронами армії, за молодими спинами якої ми живемо, сподіваємося, любимо і ненавидимо.

Так, ми підбадьорюємо себе і сміємося, Україна б'ється весело, але в камуфляжному маскарадї немає ані веселощів, ані стилю, ані бадьорої мужності. Ви самозванці, і мені легко говорити вам цю неприємну для вас (і для всіх) правду, бо я вже 47 дїб чесний перед собою, людьми та Творцем, як ніколи за прожиті мною півстолїття.

Адже все просто! Ми, українці, захищаємо Батьківщину. Ми дуже змінилися, ми тепер простодушні та прекрасні у цїй своїй військовій простодушності. До першого вибуху ми теж грали в гроші, бренди та понти, хитрували, інтригували та почувались чемпіонами життя .

От тільки війна пропилососила наші серця, вона це вміє. Чому цього не сталося з полохливими тилковими чоловіками в покупному камуфляжі? Невже вони черствіші та цинічніші за нас, відвертих хуліганів довоєнного минулого?

Наївно думати, що в Україні 2022 року самозванці зможуть когось надурити. Під час війни все відбувається на очах, все має колір, смак, запах і не підлягає фальшуванню.

Я, приміром, знаю, як виглядають справжні герої передової. Я мав честь привозити їм консерви та каву.

ЕПІТАФІЯ САШКУ

На 48-й день війни у мене з'явилися можливість і бажання написати першу за цей тривожний період епітафію.

У скорботній Бучі, про яку тепер знає вся Україна та весь світ, ворожий солдат застрелив мого давнього знайомого на ім'я Сашко. ЗМІ кажуть, що вони посварилися через склянку горілки, дочка, звісно, стверджує інше, переймаючись посмертною репутацією батька.

Не знаючи, як все було насправді, я, однак, переконаний, що істина десь близько. Там, де Сашко зустрівся з російським піхотинцем, поява горілки, як третього учасника сцени, більш ніж ймовірна. Дрібні ж деталі мене не цікавлять.

Сашко жив на світі комфортно. Він любив затишно закутити домашнім камамбером анісовку власного приготування, по доброму глузував з дружини і часто розповідав кумедні випадки зі свого політичного минулого.

Ще Сашко любив поговорити про єдність слов'янських народів, про те, що він, звісно, відчуває себе росіянином і розуміє велику неминучість панування «російського світу». Сашко відкрито зневажав «хохлів» та висміював Президента Зеленського, бо в Україні можна висміювати Президента країни та не бути переконаним патріотом. Одне слово, Сашкові подобалося ляяти все українське, живучи у затишному українському містечку Буча та плаваючи у власному басейні під зоряним українським небом.

Почуття праведливості (або чогось іншого) вимагає, аби я повідомив світові, що Сашко не був поганою людиною. Розумний і працюючий, він був сповнений гумору, іронії та доброзичливості. Любив дітей та котів, не скорявся злим фокусам життя і завжди був готовий допомогти тим, кого любив.

Як я вже казав, у Сашка була одна дивна риса. Він любив та ідеалізував руський мір, до того ж в його найбожевільнішому, православно-сталінському варіанті. Цей світ і вбив Сашка, вдершись до його щедрої оселі і дуже по-російськи вимагаючи склянку горілки

АНГЛІЄЦЬ

Від решти солдатів він відрізнявся хіба що відтінком шкіри та кольором волосся, більше нічим. Не по-чоловічому рожеві щоки, що не засмагають, щетина і волосся, не те, щоб вогняні, але достатньо руді, аби не назвати їх інакше.

Ми зустрілися в одній із київських військових частин, де обидва, і він, і я були у своїх військових справах.

Втім, він виглядав ледарем, що сидить собі посеред стрімкої військової метушні, з цікавістю спостерігаючи за тим, що відбувається навколо.

Чоловік, до якого я приїхав, затримувався, але велів, аби я його дочекався. Так і вийшло, що я сів поруч із рудим на жорсткий диван військового коридору. Він чемно посміхнувся, я також.

Ми були єдиним острівцем неробства та спокою у тривожному мурашнику військового відомства. Навколо не змовкав стукіт дверей, розмови, накази, відлуння кроків...

— Хай, я Стівен.

— Ігор. Глед ту міт ю.

— Вау! Ти говориш англійською!.. Це круто. Слухай, пішли покуримо. Тут, мабуть, не можна.

Ми вийшли з військового будинку на військове подвір'я. Свинцеве небо, товсті, у чотири ряди, барикади з мішків, солдати біля бійниць, чолочий дріт, а за ним неприродно яскраві квадрати рекламних щитів.

За п'ять хвилин я знав, що Стів англієць, професійний солдат, приїхав вбивати росіян і чекає на прибуття ще кількох іноземців, аби відвезти їх до частини.

— Ви неймовірні – сказав він, із насолодою затягнувшись – Я про українців...

— Дякую – з посмішкою кивнув я. – Ти теж крутий, якщо так швидко приїхав.

— Ні, я не загалом кажу – продовжив мій рудий знайомий, зручно спершись спиною на цегляну стіну – Дивись, я був упевнений, що моєю першою місією буде пояснити українцям, що реальна

війна це не те, що вони собі думали. Тобто, вона має свої правила, розумієш?

Я розумів.

— Аби війна була олайн, треба перелаштувати психіку, це важливо. Треба забути, як ти жив раніше, прийняти, так би мовити, нову шкалу радощів. Адже у війни ці радощі є, тільки вони зовсім інші. Наприклад, на ній багато що можна і багато що не має значення, треба лише розуміти та розрізняти. Також існують певні правила і традиції. Як у футболі...

Я невесело посміхнувся.

— Росіяни, мабуть, не в курсі. Стосовно правил та традицій...

— Це їхні проблеми – вишкірився солдат Стівен – Ці правила важливо знати нам самим. І не тільки знати, але й дотримуватися їх. Наприклад, ані до чого, крім бойового завдання, не варто ставитися надто серйозно, бо збожеволієш. Ще треба мати хороші шкарпетки, що більше, то краще. Сприймати просто все, що можна. Жити тут і зараз, більше жартувати і радіти, прикривати хлопців, які поруч, і не думати про смерть та інше лайно... Війна це лише гра, якщо ставитись до неї вірно.

Неподалік огидно завилала сирена, але ані ми, ані навколишній світ на неї не відреагували.

— Я це до того кажу, що на війні страждають та гинуть ті, хто до неї неправильно ставиться – з хрускотом повів плечима англієць – Тому я й збирався розповісти вашим хлопцям, що до чого. А виявилось ... Блес май ес! Виявилось, що вони це знають! Й не просто знають, а такі вони є! Від природи, від Господа Бога! Це нереально круто! Звідки? Чому? Я дивився в інтернеті, війни у вас давно не було.

Почати розповідати Стівену про запорізький генотип було б ідіотизмом.

— Взагалі, війна почалася в 14-му році – сказав я, щоб не мовчати.

— Це інше – впевнено похитав головою англієць. – І я говорю не про ваших ветеранів, а про тих хлопців, які війну лише в телевізорі бачили. Вони не можуть, не повинні її знати і відчувати, а вони поведуться так, наче воюють з дитинства! У потрібний момент сміливі та чіткі до краю, а решта часу як підлітки на пікніку! Саме так і треба воювати! Кажу тобі, ви, українці, створені для війни.

Схвалення вучало сумнівно та не дуже весело. Але я ще не був у бою, тому не міг ані заперечити, ані погодитись. Та мені й не довелося цього робити, бо на подвір'я в'їхав позашляховик людини, на яку я чекав, і я нашвидку попрощався з британським добровольцем Стівеном.

А згадав я про нього вчора. Росіяни (я часом дивлюся ворогів, це корисно) показували у випуску новин двох полонених «англійських найманців київського режиму». Я, звісно, прикипів до екрана.

Хлопці, як і належить полоненим, дзвонили додому та робили якісь стандартні заяви. Жоден з них, на щастя, не був Стівом, моїм випадковим рудим співрозмовником, який добре знав правила кривавого воєнного футболу, але не розумів, що українці стають найкращими у світі солдатами лише задля того, аби захистити щедре, наче борщ, мирне життя, для якого вони були народжені.

ЖОРСТКІСТЬ

Років десь із вісім тому я був учасником не дуже радісного, але відрізного епізоду. Мій знайомий, керівник творчого училища, попався на тому, що вимагав хабар у мами чи то студентки, чи то абітурієнтки.

Його спіймали на місці злочину, про невинність або провокацію не йшлося, і ми (я і ще троє людей) вирушили за нього клопотати, просити меншого покарання. Я не був ініціатором цього процесу, але й відмовився, коли мені зателефонували, не зміг, це виглядало б некрасиво.

Прокурор, що нас зустрів, викликав затриманого і влаштував нам чудовий майстер-клас. Суть прокурорської ідеї полягала в тому, що ректор-хабарник не вартий того, щоб за нього просили четверо людей, які чесно заробляють на життя.

Всіх нас вразила не суть, а саме форма, та неповторна витонченість, з якою прокурорський працівник поділив людей, що сиділи в його кабінеті, на добрих і поганих.

До кожного з нас він звертався підкреслено чемно, по імені та по батькові, жодного разу не збившись і не переплутавши (хоча бачилися ми вперше). Крім того, він не забував запропонувати каву, присунути попільничку та запитати, чи не дме на нас холодом з кондиціонера.

До приведеного з камери затриманого господар кабінету звертався на «ти», за прізвищем та з грубуватістю наглядача, який розмовляє із

убивцею. Той щоразу здригався і починав нервово облизувати губи, відчуваючи власну неповноцінність.

Контраст був жахливим і показував суть того, що відбувалося, краще за будь-яку формальну процедуру.

Ця історія згадалася мені пів години тому, коли я побачив у Телеграм каналі одного з кремлівських пропагандистів короткий пост про те, що «війна виявила звірину жорстокість українців та їхню схильність до самосуду».

Текст супроводжувався фотографією досить молоді жінки, туго і щільно примотаної скотчем до ліхтарного стовпа. Ракурс було обрано вдало, і разом із визначенням «злодюжка» мав викликати хвилю жалю до сповитої скотчем жертви.

Передбачаючи, що це фото може шокувати деяких європейців, я хочу внести в питання нашої національної жорстокості повну ясність.

По-перше, фото справжнє. Наведений ворожим агітатором випадок відрізняється від інших лише тим, що зазвичай з прив'язаних до стовпів мародерів спускають штани і б'ють їх ременем або різкою по голій дупі, а у випадку з цією злодійкою (мабуть, з міркувань моральності) цього вирішили не робити.

В Україні, що воює, мародерів ненавидять і карають. І вірно роблять. Я кажу вам це, як людина, яка бачила натовп жінок, що тиждень голодували, не вмивались, не перевдягались і не купали дітей. Я бачив їхні обличчя, коли вони брали коробки з їжею, одягом та шампунями, з тією побутовою елементарщиною, яку самі вони до війни прискіпливо роздивлялись на полицях супермаркетів.

Чи отримують задоволення від розправ люди, які затримали злодіїв воєнної пори? Та ніколи у житті. Війна впевнено перетопила традиційну благодущність українців в інші емоції та властивості, але не в жорстокість, і тим більше не в уміння отримувати від неї задоволення.

Я пам'ятаю обличчя молодого хлопця з автоматом, який у мене на очах примотував до стовпа спійманого злодія. Йому було відверто гидко, він би волів бути в цю хвилину на найжорстокішій ділянці фронту, але країна доручила йому охороняти закон і порядок мирних вулиць, і йому навіть на думку не спало порушити наказ.

Україна не святкує право на суд, а виживає та перемагає, використовуючи рятівні механізми минулого, перевірені століттями та випробуваннями. Вона, як прокурор, з якого я почав главу, впевнено і

безпомилково поділяє людей на своїх і ворогів, нормальних і боягузів, гідних і мерзенних.

Вулична ганьба це, до речі, народний «бонус», який не скасовує юридичної відповідальності. Спійманих мародерів відклеюють від ганебно-го стовпа поліцейські патрулі, які відвозять їх до камер попереднього ув'язнення для швидкого та неминучого суду.

Моя країна надто доблесна, аби миритися з усілякою мерзотою, і такі заяви легко робити, якщо їх правдою просякнуті власне життя і власна доля. Мій будинок вже три тижні працює, як розподільчий пункт для гуманітарних вантажів, часом я мушу переміщатися вітальнею, обережно обходячи піраміди з коробок та ящиків.

Чому я не продаю не продаю «гуманітарку» торговцям або перекупникам? Особиста чесність? Та я безсоромний додаток до Нації героїв! Суворий контроль? Облиште! Ми з дружиною раз у раз виявляємо під сходами або в гаражі не знайдені в метушні ящики, яким вже судилося вирушити не туди, куди планувалось, а зовсім до іншої точки фронту чи тилу.

Відповісти на це питання я можу лише однією фразою. Мені не спадає на думку красти у моєї країни і мого народу. Не спадає на думку, тільки й того.

Так само українському солдату не спадає на думку злишити позиції, бо ворогів надто багато, Президентів не спадає на думку втекти зі столиці в безпечне місце, а вуличному патрулю не спадає на думку жаліти мародерів.

Ми живемо і перемагаємо за лекалами героїв, і повчати нас може лише той, хто не поступається нам в люті та величності.

Це Україна, детка!

ЗВІДКИ? ЗВІДТИ!

Якось, на двадцять перший день війни, я надвечір вийшов у прохолодний власний садок з довгоочікуваною чашкою кави. Проживання в приватному будинку, крім іншого, має ще одну перевагу – дія комендантської години не забороняє випити кави надворі.

Я згадав події минулого дня, озирнувся, подумав про день завтрашній і завмер.

Як, чому, звідки?

Я стояв посеред нової реальності, вбудований у неї так міцно, ніби народився для холодного березня 2022 року з його війною, тривогою, фронтом, тилом, горою незвичних обов'язків і молодією свободою в серці.

В мені не було ані розгубленості, ані сумного подиву, ані образи, ані переляку. Наче я довгі роки перебував на особливому обліку, отримував вантажі та доставляв вантажі, виїжджав до військових частин та на рубежі, керував пунктами прийому біженців і рулив по розбитих вибухами шляхах, заклеював скотчем вікна і спускався у підвал, коли виття сирени ставало нестерпним.

Я для всього знаходив час, я звідкись все знав та вмів, я не метушився й не поспішав, але жодного разу не спізнився і не провалив завдання.

Нові обов'язки не виключали старих, я, як і раніше, керував редакцією новин, і зараз, через три тижні після початку війни, вона працювала чітко та злагоджено, отримуючи від мене співзвучні подіям матеріали та інструкції, які перед цим я сам отримував із військових джерел.

Власний побут теж нікуди не подівся, вміло вплітаючись у розклад війни. У нас із дружиною троє дітей і три собаки, великий будинок, затишний садок і безліч дрібниць, які треба зробити, аби наш маленький світ не занепав.

І ми всі встигали. Все навколо нас рухалось і працювало, заряджалося, годувалося і публікувалося, надаючи сенс кожному дню і кожній його хвилині. І в цій хвацькій круговерті ми залишалися (і залишаємось зараз) бадьорими, впевненими, люблячими і по-воєнному потрібними один одному і країні.

Яким чином? Завдяки чому?

Копатись у собі безглуздо, бо справа не в мені і не в нас двох. Протягом минулих трьох тижнів я бачив хірургів, які оперували на офісних столах у бомбосховищі, солдатів, які підривали танки, нищили піхоту і допитували полонених так, наче робили це з дитинства. Я бачив кіноакторів з автоматами та модельного вигляду дівчат, які наздоганяли

російські танки на трасі, аби розбити об його броню пляшку з убивчою сумішшю. І ще багато різного встигла показати мені війна.

Важко (насправді, неможливо) пояснити цю готовність мого народу до битви, не занурившись в національний містицизм. Жодні літописи Київської Русі або козацькі думи не здатні пояснити тієї веселої звитяги, яку я бачу в інших і відчуваю в собі.

Звідки вона в нас, людях, які були до війни дуже різними, ледачими та роз'єднаними, розчарованими та нещирими?

Я відповів собі на це запитання, перш ніж відчув нічну прохолоду і пішов допивати каву у теплий затишок кімнати.

Справа в тому, що війна ніколи не відходила далеко від наших вікон. І справа навіть не в Росії, хоча, маючи такого сусіда, треба жити в прикордонних траншеях.

Війна це частина світового буття, його одвічний похмурий персонаж. За сто років до крові Майдану та окупації Донбасу молодий серб із бутербродом у руці застрелив австрійського герцога, внаслідок чого на полях Європи померла ціла генерація німців, росіян, французів та англійців.

У 18 році минулого століття молодих ідеалістів моєї країни розірвали багнетами п'яні орди військового злочинця Муравйова, і Україну на штабних картах Кремля обвели товстим червоним олівцем, а у 20-му лише «диво на Віслі» відігнало росіян від напівмертвої Варшави.

1936-го запалала Іспанія, а 1939-го Фінляндія, і це було лише прелюдією до падіння Парижа та Другої Великої Крові. Варшава, Ковентрі, Бабин Яр, Сталінград, Освенцим, Хіросіма, криваві імена тієї бойні можна перераховувати до ранку.

Тільки ледачий у переможному 45-му не присягався, що війна, що закінчилася, була останньою. І що? Усипана трупами 38 паралель, В'єтнам, танки в Празі, ядерна неврастенія Хрущова і Кеннеді та Афганістан, в якому вбивали та гинули мої однокласники.

Тож кров, бруд та мужність великої української війни намальовано тими самими фарбами планети Земля, що й усі її попередні війни. Світ не може не воювати.

Знати б, що за балаганник розкручує цю страшну карусель...

ПРОВОКАТОР

Він зателефонував мені давно, пів війни тому. На четвертий день нової реальності, якій сьогодні виповнився тиждень плюс одну добу.

Знайомий? Товариш? Приятель? Я не знаю. До війни ми з ним щось разом планували, весело сперечалися та розповідали один одному анекдоти. Якось, давно, сходили з дружинами до нічного клубу. Іншим разом без дружин напилися текіли так, що я ледве дістався ліжка.

Він був силовиком непростой долі та кар'єри. До Майдану впевнено йшов у генерали, після російської окупації не зрадив присязі, переїхав із регіону, в якому служив, до Києва. Але переїхав якось дивно і нервово, була в його історії якась каламутна домовленість.

Переатестації полковник, який ледь не став генералом, не пройшов. Вийшов у відставку, не приховуючи образ на службу. Похмуро насміхався над дилетантизмом артдиректора Баканова, ляяв актора Зеленського.

Я не сердився і не сперечався з ним, до 24 лютого ми всі були толерантними.

А вже 28-го лютого, рано-вранці, він зателефонував мені, бадьорий і незвично збуджений.

— Ну що, настав час втілювати наші проекти? Що скажеш, працюємо?!..

Напівсонний, я не одразу збагнув, про що йдеться. Потім згадав. Років зо два тому ми, подивившись Євробачення, фантазували про те, як має виглядати номер Росії, аби повністю показати її імперську суть і вразити європейського глядача.

Я тоді навіть якийсь текст написав, щось на кшталт «від Естонії до Японії нас любить бог» і таке інше. Це навіть не проект був, радше жарт, демонстрація можливостей. Я про це давно забув.

Полковник, виявляється, пам'ятав.

— То як, робимо? Оплатять дуже нормально, я гарантую! Зацікавленість є.

Я ще до кінця не прокинувся, пробурчав щось непевне. Інтонація полковника у відставці змінилася.

— Чи, може, ти це, в теробороні? – відверто знущаючись, запитав він – Захищаєш батьківщину зі зброєю в руках?

Я вже прокинувся. Розгубленість минула.

— Навіть не сумнівайся – зі злостью відповів я – З автоматом. І збираюся застрелити руського. Якщо встигну, то кількох.

Він, здається, не повірив, продовжуючи:

— А якщо серйозно? Всі наші матеріали я зберіг, до речі. Такі речі не повинні зникнути!

Він зберіг, сука... Я відчув, як в мені закипає холодна ранкова лють. А полковник, мабуть, відчув, що саме я відчув, бо зменшив підлі оберти.

— Гаразд, як знаєш. Хоча, даремно, адже зрозуміло, чим усе незабаром закінчиться... Гаразд, як зміниш думку, телефонуй, тільки не тягни. Давай!

І він поклав слухавку.

Ясно було, що полковник виявився ворогом. Він мене прямо провокував, майстерно шантажував і наївно лякав, заздалегідь продумавши всю розмову. Він поведився, як російський шпигун і сволота. «Правильно його люстрували» – зловтішно подумав я.

Але до СБУ не зателефонував. І не тому, що не знав, як повідомити про провокацію. По-перше, знав, а по-друге, хлопці в Безпеці служать кмітливі та оперативні, коли треба, вони все розуміють з півслова.

Якби на місці полковника був хтось інший, я б здав його в найкращому вигляді, швидко, переконливо і на користь людству. А ось його не здав, і не питаєте мене, чому. Я сам не знаю, яка довоєнна пружинка вціліла в мені до восьмого дня війни і не дозволила набрати потрібний номер.

Я навіть не знаю, чи правильно я вчинив чи жорстоко помилився, і ще пошкодую про свою світланкову малодушність (якщо це була малодушність) і слабкість (якщо це була слабкість).

Тепер я знаю, як уникають підвалу, допиту й кулі в голову такі от без п'яти хвилин генерали минулого, вороги і провокатори, що окопались в наших полях.

Одному з них на восьмий день війни я допоміг це зробити особисто.

МОЛОДІСТЬ.

ПРОДОВЖЕННЯ.

Я згадав сторінку моїх записок, присвячену молодому стану душі, коли розмовляв з армійським офіцером.

Сталося це вчора ввечері, на справжнісінькому фронті, під час тих хвилин воєнної тиші, про які написано багато виразних пісень.

— Знаєш, а на війні, взагалі то, класно – видихнув він разом із сигаретним димом – Просто, чесно, прикольно... Та ти сам згадай, про що в нас раніше голова боліла! Зараз говорити смішно, слово честі...

Офіцер був красенем. Широкі плечі, пружна хода, обличчя молодого вікінга. Ми від початку війни з усіх боків милуємось своєю армією.

— А небезпека? – запитав я.

— Що – небезпека? Це нормально, швидко звикаєш. Проте все, що робиш, має простий зрозумілий сенс. На душі легко, б'ємо русню, і в нас виходить. Що ще потрібно? Ти думаєш, хтось із хлопців за домівною сумує? Та ніколи! Що вдома? Зарплата, іпотека, діти сопливі... Хто не одружений, у того лекції там різні... Воно, може, й добре... Було, я маю на увазі... Але війна, вона, знаєш, в усьому крутіша... Добре діло війна!..

Офіцер красиво вишкірився, і стільки в його вовчій усмішці було козачого, хижо-запорізького, що в мене завмерло серце від почуття Вічності.

— Трьохсот тільки шкода – спохмурнівши, додав мій співрозмовник

— Особливо важких. Це така доля, що не дай Боже. Але нащо нам про це думати? – швидко збадьорився він – Зарано й недоречно! Гаразд, давай, рушай, тільки перепустку взяти не забудь...

І він бадьоро відправив мене в нудне мирне життя, за яким зовсім не нудьгував і за яке люто бився зі зброєю в руках на обпалених і розмитих весною українських ланах.

ДІНА ПЕТРІВНА

Історія Діни Петрівни, що сталася в перший місяць української війни, заслуговує на окрему згадку. Професійний письменник зробив би з неї захопливий роман, а видатний письменник, мабуть, геніальне оповідання або театральну п'єсу.

Для мене вона лише епізод, одна зі сторінок наївного літопису, який я пишу посеред війни, під огидне виття сирен. Сигнал тривоги вщух дві хвилини тому, тільки-но я відкрив ноутбук, і щойно залунав знову.

Мене вигідно відрізняє від усіх письменників світу те, що я не просто бачив усе, про що розповім, на власні очі, а й сам узяв участь у подіях. Тож у військовій історії Діни Петрівни я не лише автор, а й один із героїв оповідання.

Коли ми познайомилися, Діна вже була відомим київським персонажем. Що саме принесло їй популярність, сказати важко. Вона була головним радником у сімейних сварках та пошуку лікарів та перукарів, відвідувала театральні прем'єри та виставки й товаришувала, здається, з усіма впливовими людьми в країні.

Одного разу вона легко і невимушено познайомила мене з дуже потрібною мені на той момент людиною, заступником міністра. Іншим разом (вже на моє прохання) познайомила з недоступним, наче небо, олігархом.

Вік Діни був таємницею для всіх. Вона фізично не могла бути молодістю у звичному значенні цього слова, але зберегла породисту привабливість, яку доповнювали та робили абсолютною доглянутість та почуття стилю.

Одружена Діна була двічі, перший раз із видатним ученим, другий із кримінальним авторитетом. З обома вона мирно розлучилася, обидва залишили їй багато грошей, якихось акцій, квартир та усього іншого, що дозволило їй не перейматися побутовими проблемами.

Діна жила у величезній квартирі в старому центрі Києва, їздила на червоному спортивному «Лексусі», одягалася стильно, а виглядала чудово.

Я не пригадую, аби хоч хтось пліткував про романтичний бік її життя, всі просто звикли зустрічати її в модних кафе у супроводі привабливих і підозріло молодих чоловіків.

Один з них (який прожив у неї близько трьох місяців) на людях зворушливо звертався до супутниці на ім'я та по-батькові, що, зробило Діну Діною Петрівною спочатку заочно, а потім при спілкуванні, відкрито і, схоже, назавжди...

— Тобі Діна Петрівна не дзвонила? – запитала дружина, наливаючи мені кави.

Ішов двадцять якийсь там день війни, ми щойно завантажили другий за день бус продуктів для біженців, тіло звично гуло від втоми.

— Вона ще до війни поїхала до Симоненків. Пам'ятаєш їх? День шести двійок відзначати чи щось таке...

«День шести двійок»... Дивні речі цікавили нас до війни. Але поїхати на північ від Києва 22 лютого 2022 року було не найкращою ідеєю.

— Її і Зінаїда шукає, і Семен Аркадійович – продовжувала дружина, сідаючи поряд – Вдома її немає, телефон мовчить, ніхто не знає, чи вона повернулася, чи ні... Може, зїздиш до Симоненка, поки є час? Ти їх пам'ятаєш, ми в них якось Великдень відзначали.

Я пригадав подружню пару трохи старшу за нас, затишний міцний будинок над якимось чи то озером, чи то болотом. Суперечку про те, який сорт віскі кращий.

Дружина не наполягала, заговоривши про інше. А я раптом зрозумів, що це погано, коли ніхто не знає, де Діна Петрівна. Тому сказав дружині, що спробую зїздити до Симоненків, швидко переодягнувся і вийшов надвір.

Мерседес був незвично брудним і виглядав стомлено. Купуючи його, я не попереджав, що збираюся возити лантухи з картоплею та дерев'яні військові ящики. Але машина завелася бадьоро, і скоро ми були на виїзді з міста.

Я був майже певен, що не доїду до потрібного мені місця, і сам здивувався, коли останній київський блокпост залишився позаду. Дивуватися було не варто, по телевізору повідомили, що північний захід звільнений, і росіяни відкинуті до самого кордону, але їхати туди, де десять днів гуркотів і горів вогнем обрїй, було все ж трохи дивно.

Що зробила війна з київськими трасами, я опишу окремо, це одна з найнеохайніших прикмет нашої війни. Дорога, якою я їхав, нічим не відрізнялася від усіх інших, і здивувала мене лише власна здатність якимось неймовірним чином розрізнати в розкиданих навколо купах лахміття органіку. Мертвих росіян, вбитих біженців, застрелених собак.

Зовні вони майже не відрізняються від інших брудних плям, розкиданих по узбіччях та полях, але щось всередині безпомилково реагує на мертве, яке нещодавно було живим.

До потрібного мені селища я доїхав швидко. І ледь його не проскочив, бо не впізнав. Місце, де я опинився, здавалося черговою декорацією. І руїни повністю знищених будинків, і житла, що встояли, були безмовними. Якби я опинився у фільмі про війну, то в ньому обов'язково були б якісь звуки, плач дитини, далекий собачий гавкіт, каркання ворон або скрип віконної рами, яку розгойдує вітер. Реальність була беззвучною. Абсолютна, неприродна тиша різала вуха.

Коли я автоматично натиснув кнопку на брелоку, сигналізація пікнула так оглушливо, що я сіпнувся. Було не те щоб страшно, але надто вже незвично стояти посеред величезної тиші та скам'янілості знищеного українського селища.

А от запахи були. Жодне згарище не тліло, вночі пройшов крижаний дощ, але солодкуватий дим встиг просочити повітря, надаючи кожному подиху нудотний присмак.

Будинок я не впізнав, а радше вибрав навмання, використавши загадкове вміння війни загострювати інтуїцію. Але, щойно я ступив на подвір'я, хвиля пам'яті накрила мене, наче вибух. Я впізнав кожну дрібничку гостинного українського дому, в якому був лише один раз, кожну його статуетку та фіранку, кожну книгу, чашку та попільничку.

Все було перекинуто, поламано, зірвано, перемелено на потерть. Війна вміє та любить руйнувати все, до чого доторкається, а випадково вціліле здається серед її декорацій випадковим і підозрілим.

Я одразу впізнав і навіть підняв маленький сувенірний м'ячик, що застиг на ганку. Нарядно червоний, з італійським прапорцем на боці, він здавався напрочуд цілим та чистим серед безлічі потрібних і добрих речей, які російський чобіт топтав, доки вони не перетворювались на уламки, пил, прах.

Я запах м'ячика до кишені та ступив у будинок. Задихаючись від спогадів, обійшов його, порожній, захарашений, мертвий, знову вийшов

на заповнене огидним смородом подвір'я. Почуття тривоги не зникло, хоча було вже не таким гострим, як спочатку.

Я вже хотів був їхати, аж раптом... Господи, скільки ж їх було, таких от «раптом», які принесла із собою війна! Все, що раніше здавалося містикою, вигадкою, антинауковою маячнею, стало реальним, як пляшка питної води. Обрані «раптом», навмання, без міркувань та порад, маршрути, вчинки, укриття, рішення виявлялися єдино вірними, рятівними та незамінними! Можливо, після перемоги наука спробує пояснити, чому війна віддає перевагу незбагненному, тваринному за природою, поштовху всупереч всім аргументам логіки, інструкціям та висновкам?

Я механічно нахилився, аби підняти та притулити до стіни камінну кочергу, що валялася під ногами, і побачив, що вона (мабуть, випадково) впала на невеликі двері льоху, в якому господар, як він розповідав тоді, кілька років тому, мріяв і збирався влаштувати сховище для вина. Прибравши кочергу, я потягнув за двері і вони тихо відчинилися.

Вони були там. Усі п'ятеро. Двоє чоловіків та три жінки. З абсолютної чорноти на мене дивилося, не мигаючи, п'ять пар очей, які дуже дивно сяяли. У кіно, аби досягти такого ефекту, напевно, застосували б спеціальне освітлення. Війна не потребувала спецефектів.

Фігури в темряві не ворушилися, світлі плями очей були однаковими, як трафарети, і скільки тривала ця підвальна тиша, не скаже ніхто. Сильнішим за цю тишу був лише запах, у порівнянні з яким нудотний гар подвір'я здавався подихом весни. Запах відкритого мною підвалу я досі щодня здираю з себе, стоячи під душем, і не можу здерти. Він не зникає.

Вони провели у своєму тісному притулку 11 днів та одинадцять ночей. Господар будинку Віктор, його дружина Світлана, їхні сусіди, чоловік і дружина, та Діна Петрівна, яка приїхала до друзів відзначити містичний «день шести двійок» і погодилася пожити в них кілька днів.

Спочатку вони ховалися від обстрілу, від неба, що палало, від світу, що став незнайомим і руйнувався на очах. А тиша прийшла разом з пом'ятими, похмільними росіянами, які хрипко матюкались і гупали військовими чоботами по паркету чужої підлоги, що була для в'язнів підвалу стелею.

Росіяни не зазирали до льоху, хоча постійно тинялися подвір'ям, але їжа у його мешканців закінчилася на шостий день. Воду вони пили, збираючи її з іржавої підвальної труби, а в туалет ходили в трілітрову банку і стару картонну коробку. Всі вони забули, коли соромилися цього востаннє.

Іноді вони на кілька годин завмирили, боячись ворухнутися чи кашлянути, бо орки пиячили за кілька метрів від них, заїдаючи аби чим крадене спиртне і задля розваги стріляючи по мертвих вікнах.

Про це я, звичайно, дізнався згодом. А тоді, на встеленому уламками подвір'ї, я з жахом дивився на людей, що вибралися з підвалу, не розуміючи, як і про що можна розмовляти з цими фантомними постатями.

Однакові, дивно покірні, мовчазні, вони не ховали очі. Просто в їхніх поглядах не було ані болю, ані гніву, ані подяки, ані полегшення, нічого, що ми звикли помічати і вгадувати в людських очах.

Ніхто з них не заплакав, навіть жінки. Ніхто не промовив жодного слова. Ніхто не присів. П'ятеро людей дивно застигли переді мною, не реагуючи на світ, і я раптом зрозумів, що відчували солдати, які звільняли концентраційні табори третього Рейху.

Діну Петрівну я впізнав по джинсах від «Версаче» і подумав «О, Господи!..»

Зі ступору мене вивів гуркіт моторів та солдатські голоси, до селища заходив український підрозділ. Якась частина мене діяла автоматично, і я вдячний їй за це, мій бездушній частині. Я вийшов на дорогу, розмовляв з офіцером, солдатів вивели п'ятьох в'язнів із двору, на ходу розмовляючи по рації з санітарним автобусом.

Вони виглядали так само, люди з підвалу. Здавалося, що між ними та світом натягнуто товстий каламутний целофан, який робить все чужим і не важливим.

Першою заговорила Діна.

— Мій будинок не розбомбили? – Запитала вона незнайомим голосом, що міг бути і чоловічим, і жіночим.

Я не чув, щоб у центрі були руйнування, і похитав головою. Їм там, у підвалі, здавалося, що вогонь війни зруйнував половину півкулі, що цілих будинків нагорі просто не могло та не мало залишитись.

Почувши, що будинок цілий, Діна Петрівна не пішла разом з іншими до автобуса, що під'їхав. Вона не попрощалася з людьми, з якими провела 11 діб у темній тісноті, що була липкою від страху та виділень. Вони не озирнулися на неї, заходячи до автобуса.

До Києва ми їхали мовчки, ніхто не сказав жодного слова. Я проклинав себе за те, що помічаю запах, що йшов від моєї супутниці, але нічого не міг із собою вдіяти, і це було страшніше, ніж можна було очікувати.

Діна Петрівна похитала головою, коли я хотів провести її до квартири і якось відсторонено вимовила, дивлячись у нікуди:

— Ти мене врятував, Ігорю.

Я промовчав, хоч це було неправдою. Кочерга, що впала на замок, не заважала відчинити двері до підвалу, його в'язнів тримала під землею зовсім інша сила. Крім того, солдати, входячи до селища, уважно, по метрах, оглядали не лише будинки, а навіть руїни, звільняючи живих та відкопуючи мертвих. Я просто промовчав, бо говорити щось слабкій і забрудненій спині Діни Петрівни, що входила до під'їзду, було жорстоко...

Вона заїхала до мене через п'ять днів, елегантна, як у минулі дні, спокійна і все ж неблаганно інша, не така, як раніше. «Цікаво – подумав я – Чи зможуть ті, хто не бачив цю жінку у підвалі будинку Віті Симоненка, сприймати її, як ту саму Діну Петрівну?»

Моя гостя була стримано, по військовому, елегантна, пахло від неї свіжістю та дорогим милом.

— Ігор – сказала вона. – Я знаю, у тебе є знайомі в армії. Допоможи мені потрапити туди. Ти вже третій, до кого я звертаюсь.

Знаючи Діну Петрівну, я відразу подумав, що першим, мабуть, був Головнокомандувач, а другим Міністр Оборони.

— Облиш, Діно Петрівно – сказав я – Ти не уявляєш собі, що в нас за армія і які у нас солдати. Туди чоловіків беруть за конкурсом...

— Ігорю – м'яко повторила Діна Петрівна – Ти ж знаєш, недосяжних цілей на світі мало. Довідайся, будь ласка. Раптом що, гроші в мене є.

Проводжаючи свою гостю до машини, я щось ніс про корисні мирні заняття, волонтерство, пошиття маскувальних сіток, догляд за пораненими... Діна Петрівна чемно мовчала.

Це було тиждень тому, а вчора спільний знайомий розповів мені, що бачив Діну Петрівну у військовій формі. Вона проїжджала повз блокпост на військовому «Хаммері», і солдатик, який сидів поряд з нею, за кермом, був дуже гарним і підозріло молодий.

Людина, яка розповіла мені про це, запевняла, що нашивки на формі Діни Петрівни були офіцерськими.

МОЄ МІСТО

— Тобі легше, ти народився не в Києві – зітхнув Денис.

На десятий день нового життя ми з ним, дві зведені війною людини, їздили містом, виконуючи не бойове і зовсім не героїчне, але, як не дивно, важливе завдання військового керівництва. В очікуванні вуличних боїв Київ став фортецею, перегородивши всі перехрестя бетонними надовбами та кулеметними гніздами, заклеївши вікна та заклавши мішками з піском вітрини магазинів та кафе.

— А мені тяжко дивитись на все це. З одного боку, давно звук, ніби не півтора тижня минуло, а п'ять років. А з іншого жерсть, звичайно. Жерсть і мерзота. Якби хоч їхали б швидше, то можна було б не помічати.

Їхати швидше не виходило. Машин було мало, але на блокпостах проводились перевірки, відкривалися багажники, вивчалися паспорти, і ми стояли більше, ніж їхали. Сіре низьке небо й канонада близького бою, що не замовкала, надавали особливого сенсу і автоматом, які нам видали, і похмурій пильності блокпостів.

— П'ять хвилин тому проїхали мою школу – продовжував Денис – А от у цьому самому кафе у мене побачення було. Так би мовити, перше справжнє. А зараз, як пост проїдемо, праворуч буде університет, у якому я навчався. Краще взагалі не дивитись...

— І не дивися – посміхнувся я – Хочеш за кермо сісти?

Денис мав рацію, я народився і ріс не в Києві. Я прибув у це чарівне місто молодим і повним планів, з комп'ютером під пахвою, трьома сотнями американських доларів у кишені та повісткою в поліцію, куди я не хотів і не збирався йти, твердо знаючи, що життя світле і прекрасне, люди хитрі, але добрі, і все в мене вийде.

Вийшло не все, але багато що. Вийшло саме у цьому затишному, як кімната, місті, якому 1500 років. Саме тут, а не деінде, я став самим собою, і Денис просто не знає, що сьогодні ми проїхали повз будинок, в якому я винаймав першу київську квартиру, будівлю суду, в якому я встиг побувати і адвокатом, і свідком, і обвинуваченим, пологового будинку, де народилися двоє моїх дітей, і ще повз десяток місць, що назавжди оселилися в серці та пам'яті.

Війна перекреслила колючим дротом та хрестами сталевих їжаків та моє життя з її зигзагами та перемогами.

Від цієї думки хотілося негайно їхати в місце, яке заведено називати фронтом, і яке зараз палахкотило у старих міських скверах між станціями першої лінії метро, розриваючи київське небо звуками вибухів та черг.

Але нам, Денису та мені, було дано інше завдання. На десятий день війни українська перемога потребувала, аби ми об'їхали півтори дюжини точок, зупиняючись на кожному блокпості, слухаючи гуркіт бою вдалині, і, стискаючи зуби від того, як виглядає стародавній Київ, що приготувався спалювати на своїх вулицях російські танки.

ПЕРША КРОВ

Те, що я зараз напишу, я ще нікому не розповідав, навіть дружині, від якої в мене взагалі немає секретів. Справа не в тому, що я боюся, соромлюся чи не маю права говорити про це. Скоріше за все, мені просто бракує потрібних для опису слів, тому почну здалеку.

Спершу подихом війни для мене була повітряна тривога, складені в умілі барикади мішки з піском і іржаві рейки протитанкових їжаків у місцях, де я нещодавно вечеряв, прогулювався чи шукав місце для паркування.

Дуже швидко образ моєї війни змінився. Бої тепер йшли за кілька кілометрів, небо тремтіло від гуркоту вибухів та сухих автоматних пострілів, а вулицями їздили неприродно брудні пікапи та позашляховики, вкриті подряпинами та дірками від кулевих влучень.

Потім я почав возити вантажі на передову та побачив героїв, тих самих чоловіків в українській військовій формі, портретами яких заповнені телеканали та соціальні мережі світу.

Вкриті пилом, стримано безтурботні та підтягнуті, вони були не живим символом війни, а самою битвою, її богами та архангелами, героями Нації та щитом Європи.

Ось тільки я приїжджав до них крізь десятки постів у хвилини тиші, і потрапити під обстріл було легше в дорозі, ніж на тимчасовій позиції, де мене зустрічали.

Позавчора все змінилося. Капітан-логіст пригощав мене кавою, розповідав дещо смішне, і раптом у світі щось сталося. Невловимо й так миттєво, що я сам не пам'ятаю, як опинився в чомусь на кшталт укриття, в якомусь слизькому ярочку, що волого пахнув весняним цвинтарем.

Група людей в камуфляжі, які секунду тому жартували і перемовлялися, за мить стала тим, чим вона була, бойовим взводом. Бійці завмерли, тихі й нерухомі, їхні погляди й автомати вперлися в одну точку. Я нічого не бачив там, куди вони дивилися. Те саме розмите крижаним дощем поле, кволі сосни далекої лісопосадки та сіра хмара над нею.

Але моє тіло одразу підкорилося спільним вібраціям, швидко, тихо і впевнено скинувши автомат зі спини і спрямувавши його туди, де не було нікого й нічого, окрім степового березневого простору.

Я зробив це вперше у житті. До цього моменту АК був радше почесним атрибутом, знаком приналежності до воюючої Нації, і відколи росіян відігнали від Святошина, я постійно чекав, що мені накажуть його здати.

Капітан, що завмер поруч, помітив мій рух. Він нічого не сказав, не насупився і не посміхнувся, лише мовчки зняв каску і надів її на мою цивільну голову, продовжуючи вдивлятися в далечінь.

А потім я побачив те, що солдати, мабуть, бачили від самого початку. Темна пляма на тлі посадки розпалася на прямокутник великої військової машини і фігурки солдатів, що йшли за нею, крихітні й абсолютно однакові. Ожила пляма спочатку потяглася до краю лісу, потім так само повільно і безглуздо повернулося туди, де була спочатку.

— Заблукали... - зі злою усмішкою промовив капітан, але не поворухнувся. А я раптом збагнув, що ці росіяни вдалині так само бачать нас, наші машини, що стоять посеред поля, самотню БМП і мій немитий, але невблаганно білий «Мерседес».

Думка була короткою, бо небо здригнулося від приголомшувового вибуху, і ворожа машина, що застигла вдалині, перетворилась на руду вогняну хмару.

— Мочимо! - скомандував капітан, і навколо залунало стрекотіння автоматів. Я зрозумів, що теж стріляю. Вдумливо й спокійно, короткими, по два-три постріли, чергами. Стріляю по зелених чоловічках, що розбігаються і падають, по заблукалих російських пацанах, ворогах та окупантах, катах моєї країни.

Якось частина мене прагнула запам'ятати емоцію першого бою, але не могла. В мені в цю хвилину не було ані люті, ані жалості, нічого

такого, чому можна було б підібрати ім'я, аби покласти його до шухляди спогадів. Якщо я щось і запам'ятав, то лише те, що нічого особливого не відчув.

Капітан свиснув, підняв руку (постріли одразу замовкли) і довгу хвилину дивився в бінокль туди, де до холодного неба тягнувся вузький чорний стовп диму.

— Микола, бери хлопців, перевірте...

— Єсть!..

Четверо бійців скочили до зеленого «Ленд Крузера», і той з бурчанням рушив по ріллі до переліска.

— Решта відбій! - скомандував офіцер і вкрай несерйозно додав - Можна дихати, можна одягатись...

Не знаю, чи скрізь воно так було, але «мій» фронт, березневий, київський, найчастіше говорив на лагідному «суржику», який ми раніше висміювали, і який зараз здавався найкращою мовою планети.

Навколо залунали молоді голоси та сміх.

— А красиво їх приложили! Молодці двадцять п'ята...

— То «Стугна» відпрацювала, я точно кажу...

— Так, бобрики, мій рюкзак хтось бачив?..

— Продовжаєм розговор... - усміхнувся капітан і зняв з моєї голови каску, про яку я зовсім забув.

Ось таким і було в моїй короткій військовій долі те, що називають «бойовим хрещенням», «першою кров'ю» і ще багатьма красивими словосполученнями. Прикро, звичайно, що я не можу розповісти про цей епізод нічого виразного чи просто цікавого. Але безглуздо було б вигадувати емоції та імпульси, яких не було там, на промерзлому березневному полі, куди я вдало довів вантаж, і де я вперше в житті стріляв здалеку в фігурки російських солдатів, що тікали від вибуху.

Цікаво, чи я вбив хоча б одного?

БЛИЖЧЕ ДО ТІЛА

Цікаво помічати аналогію між війною своєї країни та дрібницями власного життя.

Я маю на увазі те, що ці записки я роблю сам, навчившись вихоплювати у щільного, як ніколи раніше, графіка життя затишну вечірню годину. Але моєму заняттю надають сенс та щось подібне до системи Сполучені Штати Америки в особі свого поважного громадянина.

Це Хедлі з далекого Чикаго владно надихнув мене почати писати ці березневі хроніки.

Сьогодні вранці він зателефонував мені ще раз.

— Слухай, вчора я думав про твою книгу – у своїй звичній манері сказав він – Ми обидва, і ти, і навіть я, не взяли до уваги один важливий поінт. Ти мене слухаєш?

Я слухав. Навіть встиг посміхнутися солідному визначенню «книга».

— Так от, людям не дуже зручно орієнтуватися в чужих локаціях. Вони не зможуть уявити себе на місці персонажа і все втратить сенс.

— Вважаєш, що варто перенести події до Штатів?

— Ні. Було б непогано, але тоді буде втрачено головну ідею, твій особистий месидж.

Хедлі солідний адвокат похилого віку. Якщо він інколи й жартує, то точно не так, як я.

— Переносити дію до Штатів не потрібно, це не варіант. Але те, що я сказав, це велика проблема. Подумай про це, окей?

— Окей.

Розмова закінчилася. Хедлі, мабуть, пішов на ділову вечерю (як я йому не подзвоню, у нього ділова вечеря), а я сидів на залитій сонцем кухні, обмірковуючи свою нову «велику проблему».

Аж раптом я збагнув, що немає нічого простішого, ніж виконати рекомендації мудрого Хедлі та зробити мою книгу близькою та зрозумілою американцям. Якщо не всієї нації, то принаймні мешканцям Каліфорнії.

Отже.

Головні сили росіян відкинуто від Лос Анжелеса майже до Монтеррея. Сирени повітряної тривоги лунають набагато рідше, комендантську годину скорочено, і вона діє з 8 вечора до 7 ранку. У цей час залишати будинки можна лише за наявності спеціальної військової перепустки.

Метро продовжує працювати у режимі укриття, рух поїздів не здійснюється. В Іст Лос Анжелес Докторз хоспітал і Лос Анжелес Сердж хоспітал продовжують працювати донорські центри, пораненим солдатам потрібна кров.

У Даун Тауні внаслідок ракетних ударів зруйновано близько 800 будівель, пошкоджено інфраструктуру. Загони рятувальників та добровольців продовжують шукати живих людей та мертві тіла під завалами.

Америка та весь світ жажнулися з того, що побачили на звільнених від ворога територіях.

У Санта Барбарі загони Національної Гвардії продовжують знаходити тіла вбитих мирних жителів. Виявлено понад 250 тіл, їхня кількість постійно зростає. Руки людей зв'язані за спиною скотчем, їх ставили навколішки, щоб вистрілити в потилицю.

В окупованих Санта Барбарі та Кармелі російські окупанти масово катували мешканців, вбивали старих і гвалтували жінок на очах у їхніх дітей. Двох жінок після катувань переїхали танком.

Зафіксовано також акти масового мародерства. Російські солдати виносили з будинків американців комп'ютери, пральні машини, сковорідки, чоловічу та жіночу білизну, взуття та дитячі іграшки.

Звірства росіян на тимчасово окупованих територіях підтверджені свідченнями сотень очевидців трагедії, що вижили, але Москва запевняє, що каліфорнійці самі влаштували показову бійню, аби скомпрометувати Збройні Сили РФ.

Сили Самооборони Каліфорнії продовжують розмінування плантацій та фермерських земель навколо міста для початку весняних польових робіт.

До інших новин.

В окупованому Сан-Дієго росіяни готуються провести референдум про вихід міста зі складу Каліфорнії та його можливе приєднання до Російської Федерації. Містяни виходять на протести проти дійства, що готується, російські солдати хапають їх, б'ють і кидають за ґрати.

На півночі штату тривають запеклі бої за Фресно, а також за населені пункти Мадера та Вісалія.

Висаджений росіянами в Модесто десант знищено силами армії та Самооборони штату. Ворогу не вдасться використати місто як плацдарм для кидка на Сан Франсіско.

Керівництво і населення всіх без винятку штатів продовжують надавати військову і гуманітарну допомогу Каліфорнії, що б'ється, відкрито заявляючи про свою підтримку її гордому народові. На Росію накладені найжорстокіші економічні санкції, які протягом 3-6 місяців вплинуть на банківський і виробничий сектори країни-агресора.

Завдяки дружній підтримці, понад два мільйони каліфорнійців, в основному, жінок і дітей, отримали тимчасовий притулок у Техасі, Іллінойсі, Айові та в дружній Канаді.

Губернатор Каліфорнії постійно звертається до Президента США та керівників європейських країн з проханням виділити воюючому штату більше важких наступальних озброєнь, засобів ППО та ракетних установок. Техніка почала прибувати, але остаточного консенсусу з цього питання ще не досягнуто.

Росія заявила, що відповідь на знищення каліфорнійською армією крейсера «Москва» посиленням ракетних ударів по Лос Анжелесу, Сан Франсіско та інших містах штату...

Якщо не вникати у жорстокі подробиці, то це все. Хедлі, мабуть, похвалить мене.

Заждіть, я мало не забув найголовніше!

Керівники та народи всіх штатів Америки та країн Євросоюзу захоплюються мужністю та військовою доблестю Каліфорнії, яка стала живим щитом на шляху російського агресора, захищаючи у цій війні не лише свою свободу, а й право всього цивілізованого світу на демократію та прогрес!

Героям Слава!

N-СКАЯ, 8

Щоб він згорів, той день, коли я приїхав до старого будинку на вулиці N-ській, самовпевнено – втомлений, діловий і незворушний.

Ще б пак, я ж почував себе чи не ветераном, перевіреном хлопцем із ближнього тилу. Я був на передку, їздив розбитою трасою під приходами «градів», знайшов і вивіз бранців льошу під Бучею і навіть, нічого не відчувши, стріляв з автомата по далеких та метушливих фігурках ворогів.

Я б дорого дав, аби й надалі залишатися в тому чудовому стані мужнього тиловика на піжонському білому «Мерсі», який спокійно і без понтів робить те, що йому наказано, не губиться і, майже як солдат, може схвати холодок страху за ледь помітною хижою посмішкою.

Все тепер не вийде, раніше треба було думати. Господи, навіщо я почув усе те, що зараз пульсує в мені безпорадними лютими судомами? Навіщо зайшов до Шаповалова, курих його сигарети, пив його каву і слухав, слухав, слухав... Нащо я взагалі приїхав до цього «РМЦ МО №2»?!

Втім, стоп. Не приїхати я не міг, накази не обговорюються, та й у завданні не було нічого особливого. Приїхав, передав, попросив розписатися, прозвітував про виконання, та й усе! Якого дідька я поліз далі, в болото чужої кривавої каламуті, яка тепер стала моєю і не йде!

Дивне відчуття виникло у мене ще в коридорі. Щось було недобре. Я ж був у шпиталях. Починаючи з перших, тривожних, прифронтових і криваво-перев'язувальних. Вони були сповнені звуків і запахів, голосів та чіткої суєти, тупотіння ніг та скрипіння лікарняних колясок.

Більш пізні лазарети теж були живими. Палати стогнали і перемовлялися, у курилках було тісно, а в коридорі, біля підвіконня, неодмінно стояв боець у халаті, який тримав в єдиній вцілілій руці айфон, замріяно споглядаючи життя за вікном.

У будівлі на N-ській все виглядало інакше. Коридори були порожніми і пронизливо тихими, але за зачиненими дверима палат майже фізично відчувалися життя та присутність. Щось схоже я колись відчув на прем'єрському поверсі Кабміну, але там серце не стискалося у дивній тривожній тузі.

Окрім тиші, вражала порожнеча. Внизу я показав добову перепустку черговому солдатові, на сходах не зустрів нікого, а в довгому коридорі мені назустріч, нечутно ступаючи, пройшла лише струнка жінка років тридцяти в білому халаті.

Коротко кивнувши мені, вона прочинила двері однієї з палат, і я встиг зазирнути туди повз її тонке плече. Зовсім маленька кімната, два ліжка, одне порожнє і охайно прибране. Обличчя солдата, який лежав на другому ліжку, я розгледіти не встиг, двері безшумно зачинилися.

Я пішов далі, знайшов потрібний кабінет, постукав, увійшов, і одразу впізнав людину, яка піднялася з-за столу і простягла мені руку. Шаповалов. Декілька спільних приятелів і вечірок років десять (більше) тому, кілька розмов. Якось ще випадково зустрілися в аеропорту і навіть летіли одним рейсом.

Чи то психолог, чи лікар, чи аналітик, він завжди був якимсь напіввійськовим і напівсекретним. А може, нам у безтурботній молодості просто подобалося грати в таємницю та пити вино з однолітком, вважаючи його засекреченим спецагентом. Так чи інакше, але за командирським столом у «РМЦ МО №2» сидів не хтось, а мій знайомий Шаповалов.

Він швидко розібрався з тим, що я привіз, не питаючи, присунув мені чашку, налив кави з красивого термоса. Зробивши ковток, я відчув легкий присмак коньяку і не здивувався. Маленькі порушення є складовою дисципліни.

- Дивна у вас тут атмосфера - нащось сказав я пів сигарети потому.
- Так - без посмішки кивнув Шаповалов. - Ну, а чого ти чекав? Хлопці ж не в бою обрубками стали.
- В якому сенсі? - безглуздо запитав я - А де?
- Полон - коротко відповів господар кабінету і глибоко затагнувся.

Я завмер. Але, мабуть, було в моєму заціпенінні щось підло-інтелегентське, дріб'язкове і недоречно допитливе, тобто таке, що за законами життя підлягає покаранню. Я, напевно, навіть щось сказав чи запитав, бо Шаповалов підняв на мене спокійні втомлені очі і кілька секунд мовчав, перш ніж вимовити:

- Ти що, справді хочеш, аби я розповів?

Високодуховні люди знають, що все в нашому житті є зумовленим і неминучим. Але це треба не розуміти, а відчувати, а ми живі та грішні, ми відчуваємо зовсім інші речі, тому потім, коли вже нічого не виправити,

так палає в душі бажання відмотати, змінити, щоб не думати, не знати, не чути, не пам'ятати...

Сержанта Б. спочатку навіть не били. Він вирішив виживати, співав російський гімн, покірно повторював усілякі гидотні слова про Зеленського, щось завчено бубонів про командирів, які зрадили та втекли. Це працювало, доки не увійшли до села. Там орки напилися і згадали про «полоненого хохла».

Бійцю спочатку відрізали одне вухо. Потім «підрівняли», відсікли ножем друге, довго сміялися з нього, скиглявого та слізного. Знімали тортури на андроїда, відправляли комусь, сердилися через слабкий сигнал.

Мочилися на нього, закривавленого, всім відділенням, поодиноці та групами. Примушували зателефонувати «додому, мамці, щоб помилувалася», але вже напилися, тому навіть катували мляво, без фантазії.

Коли всі розбрелися, до нього, зв'язаного, підсів п'яний замурзаний прапорщик, плутано і довірливо розповідав про своє дурне життя десь під Тобольськом. Якоїсь миті раптом розлютився:

- Гаварі со мной, сука! А то хер долькамі нарежу!..

Прапорщика хтось покликав, але перш ніж, хитаючись, піти, він довго й старанно гасив сигарету об обличчя полоненого, намагаючись зачепити око.

Рядовий Л. поплатився за татування із тризубом. Спочатку росіяни завзято, але невміло колупали його ножем. Потім один із них, сяючи від радості, приніс господарський паяльник. Крізь багряну пелену болю борець відчував, як нестерпно пахло м'ясом. Його м'ясом.

Запитань не ставили, каяття не вимагали, зойкам раділи. Понівечивши руку, перейшли до інших частин тіла. Виючи й благаючи, хлопець дуже хотів померти, але навіть не втрачав свідомості, а прикинутися не виходило, надто нестерпним, м'ясним, був біль.

Сержант К. був найміцнішим у групі полонених, тому орки і вибрали його. Вирвали два нігті, вибили око, лили в пах окуп з електрочайника. Як він зомлів, привели до тями, аби забити в коліно великий міцний цвях. Інших солдатів змусили на це дивитися, вишикувавши їх уздовж стіни. Двоє не витримали, впали навколішки, почали плакати та благати. Решта скам'яніли, мріючи зникнути, розчинитись у повітрі, наче вони й не приходили на цю землю.

Капітана О. допитували фахівці, офіцери. Конкретні питання, жодної середньовічної екзотики. Підвісили до стелі, обкрутили проводами член, пропускали струм, вставляючи вилку до розетки. Біль, тонкий і металевий, був не схожий на біль. Тіло в якусь мить дерев'яніло і починало пронизливо вібрувати, перестаючи бути тілом, а потім болісно і важко оживало, знову стаючи безпорадним шматком м'яса, який підвісили на мотузці.

Він сам не пам'ятає, коли почав говорити, плутано і гарячково, захлинаючись від власної квапливості. І це не здавалося йому ані слабкістю, ані зрадою, бо, виявляється, є межа, за якою всі людські поняття зникають, і все втрачає значення.

Рядового М. взяли в полон десантники. Дізнавшись, що він місцевий, зателефонували з відібраного телефону його нареченій, надурили та змусили приїхати. Спочатку дівчину били до тваринної покори, потім гвалтували по двоє в нього на очах, знімаючи це на дешеві телефони і весело коментуючи.

Якоїсь миті, вирішивши, що втрачати нічого, солдат їм щось сказав. Він сам не пам'ятає, що, але росіяни раптом розлютилися і, залишивши напівмертву дівчину, почали катувати бранця. Молотком розбили праву долоню в криваву кашу, відкушували кліщами пальці на нозі. Не всі, через один.

— Прікінь, прарееділи, по ходу - вишкірився один із катів, молодий, чубатий, веселий...

«Господи, навіщо, навіщо?..» – запитував я, розганяючи машину аби одразу нервово пригальмувати. «Навіщо?» – запитував я у вулиць, що миготіли перед очима, закладених мішками вітрин і колючих блокпостів. Навіщо я впізнав Шаповалова, навіщо пив його каву та курих його сигарети! Нащо я слухав його розповіді, втричі страшніші тому, що їхні герої були тієї миті за кілька метрів від мене, ховали свої відбиті душі під затишком шпитальних ковдр?

Звичайно, я не зірвуся й не впаду, носячи в собі те, про що дізнався. Я навіть змінив прізвище військового психолога (ніякий він не Шаповалов!) та номер реабілітаційного центру. Я не забув, що так треба робити. Але я так само не забув (і навряд чи колись забуду), гостру, наче зубний біль, тишу коридорів старого будинку номер 8 по вулиці Н-ській.

ЯК ЦЕ ПОЧАЛОСЯ

Сьогодні не перший (і не п'ятий) вечір, що дозволив мені, втомленому і помолоділому від війни, сісти до ноутбука. Я протягом цілого місяця ловив і, як міг, фіксував відчуття та вібрації, що заповнили мій світ, але досі не написав про мить, в яку це все почалося. Радше, в яку це люте «все» увійшло до мого життя.

З одного боку, це не має значення. Ніщо не виявляє відносність світу і часу краще за війну, що прийшла в твій дім, і, можливо, духовне пробудження слід шукати не в задумливій тиші ашрамів, а під ударами ворожих ракет і на передовий. Крім того, мої плутані записи все одно схожі на колоду перетасованих карт, бо так само позбавлені системи та хронології.

Але, якщо ці сторінки гортатиме хтось, далекий від війни, то він неодмінно захоче прикласти до себе найнервовіші і найбеззахисніші імпульси людини, яку заколисає мир, а розбудила війна.

Загалом, так воно й було. 24 лютого 22 року не передбачало поступової адаптації киян до нового життя. Тим з них, хто живе на північно-західній околиці, тим паче, тож я схопився на ліжку через те, що колючий зимовий світанок за вікном розривали огидні (і неймовірно гучні) зойки сирен, а небо так здригалось від вибухів, що здавалося, воно зараз розколеться та встелить землю гострими уламками.

Можна написати, що я, наче дитина, захлинувся нещадною правдою. Можна згадати, як великий міцний будинок, повний дітей, собак, акваріумних рибок, малюнків, надій та планів, за кілька досвітніх секунд став подібним до хиткої картонної декорації, але такий підхід, попри всю його чесність, буде недоречною літературщиною.

Важливо не зобразити те, що відбувалося навколо, а описати те, що коїлось в моїй душі, і ось із цим завданням я, мабуть, упоратися не можу. А коли намагаюсь, на думку вперто спадає лише одне наївне цивільне порівняння.

У Диснейленді є атракціон «Політ на Місяць», який збирає чи не найдовші черги відвідувачів. Геніальність його творців, крім іншого, полягає в тому, що сам політ надійно приховано від очей тих, хто гуляє навколо. Постріл чарівної гармати відносить щасливчиків вглиб павільйону, і

вони залишаються віч-на-віч із обіцяною пригодою. А на вулицю після закінчення польоту вони виходять зовсім в іншому кінці парку, аби ніхто не побачив їхніх скам'янілих облич.

Моя зблідла дружина, коли ми «злітали на Місяць», слабким голосом сказала:

— У тебе десь була фляжка.

І лише зробивши кілька тягучих ковтків бурбону і помовчавши, додала:

— Господи, ми ж самі заплатили, щоб з нами це зробили...

Цей епізод пригадався мені тому, що перші хвилини (або години?) великої війни за своїми відчуттями дуже схожі на пропонуваній Диснейлендом іграшковий політ. Коли обіцяні рекламою «перевантаження військового льотчика», «невагомість астронавта» та «швидкість Формули-1» стають реальністю, ти не здатен не тільки порадити цьому, але й адекватно відреагувати на незнайомий стан тіла.

Невидимі «бочки» та «мертві петлі» нової реальності позбавляють знайомий тобі світ основи, і ти пролітаєш по них, стиснутий у позбавлену волі та розуму грудку.

Якщо хтось посміхнеться, прочитавши моє порівняння, то мені, відверто кажучи, начхати. Я обіцяв собі і Хедлі Д. бути чесним у дрібницях і нікому не бажаю відчувати абсолютну, атракціонну безпорадність 50-річного чоловіка, який звик вважати себе загартованою та досвідченою людиною.

Це огидне відчуття навіть не здавалося мені огидним, бо від колишньої манери говорити і діяти геть нічого не залишилося. Я, певно, щось робив (піднявся з ліжка, вмився, закупив, обійняв дітей, я не пам'ятаю), але стан безсилої істоти, що пролітає крізь загадкову безодню, того морозного лютого ранку був даністю та здавався виокремленим.

Якщо це була паніка, то карати панікерів неприпустимо, вони можуть зробити не більше ніж туго притиснуті до крісел відвідувачі атракціону. Якщо ж мій тодішній стан зветься інакше, то потрібне слово мені не відоме.

Але я добре пам'ятаю, що саме повернуло мене до життя і знову зробило собою. Це була злість, величезна, як небо, чоловіча лють, що заповнила душу і тіло, не залишивши місця нічому.

«Політ на Місяць» був добровільною дурістю, а кривавий диснейленд війни принесли до сонного київського передмістя росіяни. Це через них плакали мої діти. Це через них у моєї коханої жінки було таке дивне обличчя. У росіян були імена та обличчя, тіла та шеврони, тож їх можна і треба було знаходити та вбивати.

Якщо я вирішив казати лише правду, то нехай так і буде. Моїм першим воєнним страхом було побоювання, що країна капітулює після перших ударів, що Президент зі скорботним обличчям повідомить Нації, що московська орда за лічені години наблизилася до столиці, і опір неможливий.

Я забігав по хаті, лаючи себе за те, що в мене не було автомата, і гарячково намагаючись збагнути, де його можна негайно знайти. Можливо, це виглядало безглуздо, але я досі не соромлюся ані дивного паралічу, що охопив мене, ані наївної злої відваги, що посіла його місце. Мабуть, так воно мало бути.

Потім, звісно, був дзвінок по мобільному, перший наказ, який все розставив по місцях, виступ героїчного Зеленського та все інше, що принесла із собою війна, яка зайшла до моєї країни і мого життя 24 лютого 2022 року, на світанку.

ФЕНОМЕН ЗСУ

Москва звично завилала про те, що звірства у Бучі, Ірпені та інших миліх серцю київських передмістях це справа рук самих українців. Скалічені містечка почали відвідувати європейські лідери та комісії, туди прибув цілий загін французьких експертів-криміналістів, неусміхнених людей із суворими обличчями.

А мені сьогодні, у пробці біля блокпоста, спало на думку, що я не потребую офіційного іноземного висновку, аби знати, що військові злочини на нашій землі це не українських рук справа.

Не вважайте мене наївним. У певному розумінні (хоча б, як адвокат) я людина зіпсована, і розумію, що у великій грі всі засоби припустимі. Та й новітня історія світу не дає забути про це, наводять приклади Східної Пруссії, англійського Ковентрі та інших міст та містечок, що заплатили безневинною кров'ю за воєнну хитрість своїх держав.

Моя впевненість сильніша, простіша і надійніша, і заснована вона на тому, що я бачив українських солдатів. Точніше, я бачив, якими солдатами стають українці у дні війни, вражаючи не лише іноземців, а й усіх нас, поріднених із ними словом та ділом.

Чіткі, підтягнуті, вмілі та безжурні, весело люті в бою та добродушні поза ним, українські солдати 22 року це окреме явище. Після війни феномен ЗСУ, ймовірно, вивчатимуть світові фахівці, ми ж, українці, просто любимо їх величезною, як небо, любов'ю. Любимо і милуємось, так точніше.

Я, до речі, розумію, чому росіянам вони здаються схожими на «фашистів». Не знаю, чи були солдати гітлерівського вермахту такими само підтягнутими та відважними насправді, але саме такими їх зображали у радянських фільмах, на яких зростало моє покоління.

Поруч із воїнами ЗСУ росіяни виглядають ординцями чи партизанами, які невідомо де вкрали купу сучасної зброї. Недарма й не випадково до них причепилось казкове слово «орки», яке в Україні використовують, говорячи про супротивника, навіть військові оглядачі та аналітики.

Дивлячись на них, розумієш, що так, ці здатні катувати і гвалтувати, весело розстрілювати набиті дітьми легковики, а, потрапивши в полон, розмазувати по немитій пиці соплі і присягатися, що вони «не знали» і «заблуділись».

Солдати України це явище іншого порядку, їхня нещадність відзначена бойовою звитягою, а лють разюче вибіркова. Це не пропаганда, повірте. Якщо вже зовсім чесно, то я сам не збагну, завдяки чому так швидко виникло і зміцнилося величне явище, яке ми визначаємо гордим скороченням ЗСУ.

Я на власні очі, а не в інтернеті, бачив, як зустрічають українських воїнів у звільнених селах, і здається, зрозумів секрет нашої армії. Він у абсолютно приголомшливому вмінні бійців перемикатися з ненависті на доброту, з нещадності на милосердя.

Інерція люті в українських солдатах є загадково малою, через десять хвилин після найжорстокішого бою (із втратами та пораненими) наш військовий може з усмішкою гладити кота, годувати полонених та роздавати пайки та цукерки місцевим жителям, щиро вибачаючись, що не звільнив їх раніше.

Якось я став свідком перестрілки на блокпосту. Чемні красені в українському камуфляжі на хвилину відірвалися від перевірки наших

документів, щоб обстріляти машину, яка намагалася прорватися крізь огорожену ділянку.

Диверсанти (якщо це були диверсанти) люто відстрілювалися, бій був дуже коротким, але запеклим. Ворожа машина завмерла, нею зайнялися ті, кому слід, а решта бійців повернулася до нас та своїх обов'язків. У словах і рухах воїнів не було й тіні нервозності, і їх «прошу» і «будь ласка» звучали так само спокійно й доброзичливо, як п'ять хвилин тому.

Я це кажу до того, що українські солдати не здатні на звірство та провокацію, і це розуміє кожен, хто хоч раз бачив їх навіч та зблизка. Воїни ЗСУ ніколи не виконали б злочинного наказу стріляти по своїх, і я навіть не можу собі уявити, хто б наважився їм такий наказ віддати.

Нехай європейські криміналісти розкопують подробиці страшної правди. Ймовірно, це важливо для показових повоєнних процесів, але українцям та всьому світу вже 70 днів, як зрозуміло, що межа цивілізації проходить українсько-російським фронтом.

Росіянам не відмитися від кривавих гріхів і не перекласти їх на наше військо. Ми і підступні не так, як вони, і жорстокі інакше. Тому й перемагаємо.

ЮНИЙ ВІК ПЕРЕМОГИ

Мені п'ятдесят років. Точніше, п'ятдесят років та сім місяців. Півжиття тому я, природно, вважав цей вік глибокою старістю та часом підбиття підсумків. Зараз так само впевнено відношу себе радше до молодих людей, ніж до старих.

Річ не в тому, що я нічим особливо не хворію, і навіть не в тому, що винахідливий хуліган, який живе в моєму тілі, за весь час, що я його знаю, майже не змінився. Втім, у цьому теж, але сказати я хочу зовсім про інше.

Українська війна поділила людей на вікові категорії абсолютно несподіваним чином, взявши за основу такий несподіваний маркер, як віра в перемогу. Зараз, через сорок днів після початку битви, вона, ця віра, є всенародною та абсолютною, але я кажу про найперші, і тому найчесніші, емоції.

Війна в перші ж години поклала на обличчях наших старих трагічну маску фаталізму. Вони не волали й не скиглили, але епоха радянського безправ'я, через яку пролягли земні долі цих людей, залишила в їхніх душах свій слід. Замкнувшись у сумному спокої, вони були готові похмуро витримати будь-які випробування.

Прошарок вікових середняків, до якого я мушу, попри внутрішню молодість, віднести і себе, зустрів нашестя іншими душевними імпульсами. Не до кінця вільні від імперських міфів, отруєні в дитинстві постулатами присмертного СРСР, ми були впевнені, що страшна російська армія проїде по нас нещадним паровим катком.

Єдиним нашим прагненням було померти в бою та встигнути перед цим убити якнайбільше окупантів. Показати російській орді, що ми круті та незламні, і ціна перемога над нами буде страшною та кривавою.

Можливо, це не найгірше устремління серця для великої війни з планетарним злом, але я б страшенно хотів зустріти 24 березня 2022 року так, як його зустріла молода Україна.

Все, молодше за 30-ть, задихнулося від обуреної люті, в якій не було й натяку на страх чи щось подібне до нього. Що?!.. Наважилися напасти на нас?!.. Вони, взагалі, що собі думають, орки неміті?!.. Тепер все, винищимо, перейдемо в наступ і спалимо Москву, яка вже «дістала» все цивілізоване людство!

Це не був наївний емоційний сплеск, що приречений розбитися об трагічну реальність. Зовсім ні! Усміхнені та танцюючі фронтовики це не витвір військової пропаганди, я багато разів бачив їх на розбитих трасах та вологих від весни ланах української війни.

Переможно трощити російську армію для молодих українців так само природно, як виграти у збірної РФ у футбол, шашки чи теніс.

Покоління наших дітей щиро не припускало що хтось (тим більше якісь кацапи!) можуть бути сильнішими за нас, сміливішими за нас, крутішими за нас. І справа не в недооцінці ворога, а в цілковитій впевненості в собі, своїй країні та своїй Нації.

Молодий будівельник з Ірпеня (забув його прізвище) викладав у Тік Ток відеосюжети про те, як він спалює пляшками з горючою сумішшю

ворожу техніку, що входить до його міста. Хлопець однаково дбав про те, аби потрапляти смертоносним коктейлем у ціль і про те, щоб все, що відбувається, було якісно зафільмовано.

Жодного передсмертного трагізму, ніякого «прощавай, Батьківщино, я вмираю, але не здаюся» у його публікаціях геть немає. Молодий чоловік з Ірпеня знищував ворогів, що увірвалися в його життя, з почуттям обурення і глузливої переваги, весело й нестримно.

У позерстві ірпінського юнака підозрювати годі, бо він став героєм посмертно. Російський БТР в упор, прошиваючи вікна та стіни, розстріляв квартиру, в якій він засів, відстрілюючись із мисливської рушниці.

Але навіть загибель солдатів (а втрати є у будь-якій війні) не відлякує від фронту та опору наших хлопчиків і дівчаток, і горда українська фраза «герої не вмирають», з історичної догми перетворилася на випробуваний війною національний девіз.

Добре це чи ні, але слід визнати, що коли в Україні вибухнула велика війна, не покоління батьків і дідів стало для молодих прикладом веселої доблесті, а навпаки.

Це явище можна, звісно, розгорнуто пояснити з позицій соціології та суспільної психології, але американець Хедлі чекає від мене не соціальної аналітики, а відвертих вражень заскоченої війною людини.

Зрештою, щось наше напіврадянське покоління зробило вірно, якщо для наших дітей та онуків цілком природно весело воювати за свою свободу і, перемагаючи російського монстра, гнати його аж до Москви.

СМАК ЄВРОПИ

Людина є те, що вона їсть!

Мені ніколи не подобалася ця вульгарна приказка. За всіх своїх понтів, я не фарисей, і мене з юності дратують гордовитість і поверхнева впевненість усіляких успішних персонажів.

Як усі нормальні люди, я обожаю чорну ікру та інші смаколики, люблю та вмію смажити м'ясо, а до війни, бувало, купував за шалені гроші особливу карпатську горілку. Що з того? Я все одно не вірю і не вважаю,

що ми стаємо собою через шлунок, і чого тільки не їв, перш ніж скуштував консерви, відкриті ножом на передовій.

Людина є те, що вона промовляє та робить, як вона любить і долає, у що вірить і як цю віру відстоює.

На чемпіонів країни і світу з успіху, які зневажливо дивляться навколо і навішують ярлики на реальність, ще чекає усвідомлення того, що життя це американські гірки, стрімкий атракціон зльотів та падінь.

Втім, Бог із ними, я кажу про інше.

Національна їжа це, звісно, частина сутності та культури будь-якого народу. Глобалізм перемішав геть усе на світі, але все одно баранина найсмачніша в Середній Азії, хамон в Іспанії, а мамалига у румунській Трансільванії. Італійці майстерно зробили свою кухню всесвітньою, та все одно найсмачнішу у своєму житті лазанью я їв у ресторанчику біля римського Некрополя.

До війни іноземні продукти з «Good Wine» або іншого дорогого магазину були понтом та розвагою, пікантним додатком до щедрого українського столу, а зараз мій будинок завалений ящиками з польським паштетом, італійським рисом, англійським печивом та ірландськими сардинами.

Я, до речі, з чистим сумлінням їм те, що відводжу фронту і тилу, і годую цим свою сім'ю, не почувачись ані мародером, ані шахраєм. Я 43 дні служу своїй країні, яка воює, надвечір у мене ніє тіло і втомлено болять очі, а Батьківщині та Перемозі я потрібен здоровим та повним сил.

Втім, йдеться не про наївне моралізаторство, війна його скасувала. Сьогодні за вечерею, дивлячись, як мої молодші діти (три роки та чотири з половиною) чіпляють виделкою смажену українську картоплю, бліді норвезькі шпроти та іспанський сир, я раптом зрозумів – адже вони це запам'ятають!

Обов'язково запам'ятають, у кожному з нас живе смак дитинства, наївних і простакуватих смаколиків, якими світ пригощав нас, коли дерева були великими, мама молодою, а літаки в небі видавались намальованими.

Що запам'ятають мої донька та син, маленькі українські тіла яких сьогодні кожною клітиною вбирають у себе смак країн, в яких вони ніколи не були та імен яких не знають? Я ж не дивлюся на етикетки, я потім (якщо мені судилося дожити до перемоги) не зможу їм сказати, що

за особливу «рибку» чи «печенюху» вони не можуть знайти у величезному супермаркеті, аби пригадати дитинство!

Я не великий прихильник метафор, та й війна швидко викидає з реальності різного роду сентиментальне безглуздя, але, чорт забирай, є якийсь впертий символізм у тому, що цієї хвилини мільйони крихітних українців невміло тицяють виделками в тарілки, на яких перемішана харчова щедрість цілого континенту.

Якщо в приказці, яку я не люблю, є хоча б 10 відсотків правди, то українські малюки, що зростають під обстрілами, стають частиною європейської сім'ї на природному рівні, з кожною вечерею, з кожним надкушеним «іноземним» бутербродом.

Це красиво і чудово, це надає каламутному терміну «міжнародна підтримка» живий сенс та планетарне значення. Нам би досягти такого розуміння у питаннях закриття неба та отримання наступальної зброї! Аби не з'ясувалось, що ми даремно їздимо на фронт, зміцнюємо вікна та годуюмо європейською «гуманітаркою» воїнів та дітей.

ВІЙНА БУДЕ ДОВГОЮ

(ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ)

От, мабуть, і все. Час закінчувати.

Йдеться про мої записи. Про клаптевий килим імпульсів, думок та вражень 50-річного киянина, який опинився посеред війни.

Симптомів одразу декілька. По-перше, зателефонував Хедлі Д., за підказкою якого вони з'явилися, а Хедлі не та людина, яка буде квапити даремно. Кожен його натяк – це порада, кожна порада – побажання, кожне побажання – це наказ, а наказів він не віддає.

Я вже, здається, писав, що старий адвокат у своєму ставленні до мене схожий на свою країну щодо України. Можна скільки завгодно ображатися на батьківський тон, менторську інтонацію та обмежену готовність американців ділитися з нами планами та секретами. Можна обурюватися їхньою процедурною неспішністю та хитрими розрахунками. Можна, але навіщо?

Все одно без їх підтримки і допомоги нам було б нестерпно, пекельно важко, тож чи не краще виявити вдячність, і людську, і державну? Хоч би як виглядали українські поради Сполучених Штатів, їхні дії за своєю суттю є рятівними та переможними. Дякую, Америко!

Дякую, Хедлі. Не знаю, чи стануть комусь в пригоді, крім мене самого, ці уривчасті картинки та думки, але до мого військового розкладу вони додали щось дуже особливе і, як на мене, важливе. Навіть якщо це ілюзія, дякую тобі за неї, з ілюзіями в Україні зараз сутужно.

Так, прийшов час закінчувати записки, і натяк адвоката Хедлі це пункт перший.

Другий пункт також важливий та об'єктивний. Світ навколо заговорив про те, що війна буде довгою, довшою, ніж ми всі очікували. Власне, ми нічого такого не думали, ми виживали і намагалися бути корисними битві, не плануючи ані на день, ані на годину вперед. А тепер усі, від Президента до випадкового знайомого, кажуть мені, що час стиснутих зубів минув, і війна просто має стати побутом, звичною реальністю та способом життя.

Я це відчуваю і без сторонніх порад. По-зимовому холодний березень (і квітень, що до нього притулився) промайнули і закінчилися, поступившись місцем теплому травню. Протитанкові іжаки та бетонні блоки на київських вулицях або прибрали, або посунули до тротуарів, звільняючи проїзд, блокпости на перехрестях стоять занедбані, і від цього вони ще більше схожі на знімальну декорацію.

Запрацювало метро, я забув, коли востаннє чув сирену, і сьогодні мені самому важко повірити, що я возив вантажі не кудись, а на справжнісіньку передову. Тож мої записки вже не будуть такими, як раніше, їм бракуватиме молодості безшабашності людини, що опинилася під вогнем, і ще чогось, що я не здатен сформулювати і описати.

Звісно, це ще не мир і аж ніяк не перемога. Але велика війна зараз точиться не на ближній околиці, а в телевізорі, і від цього навіть власна недавня мужність (якою я тихо пишався) починає здаватися чимось недолугим та недоречним.

Сьогодні 69 доба нашої війни, і навіть у химерному перевертні цього числа мені ввижається щось знакове, символічне та трохи тривожне.

Якщо у жорстокому футболі війни є тайми, то перший тайм зіграно та закінчено. Яким буде другий, я гадки не маю і не загадуватиму. На війні можливо все.

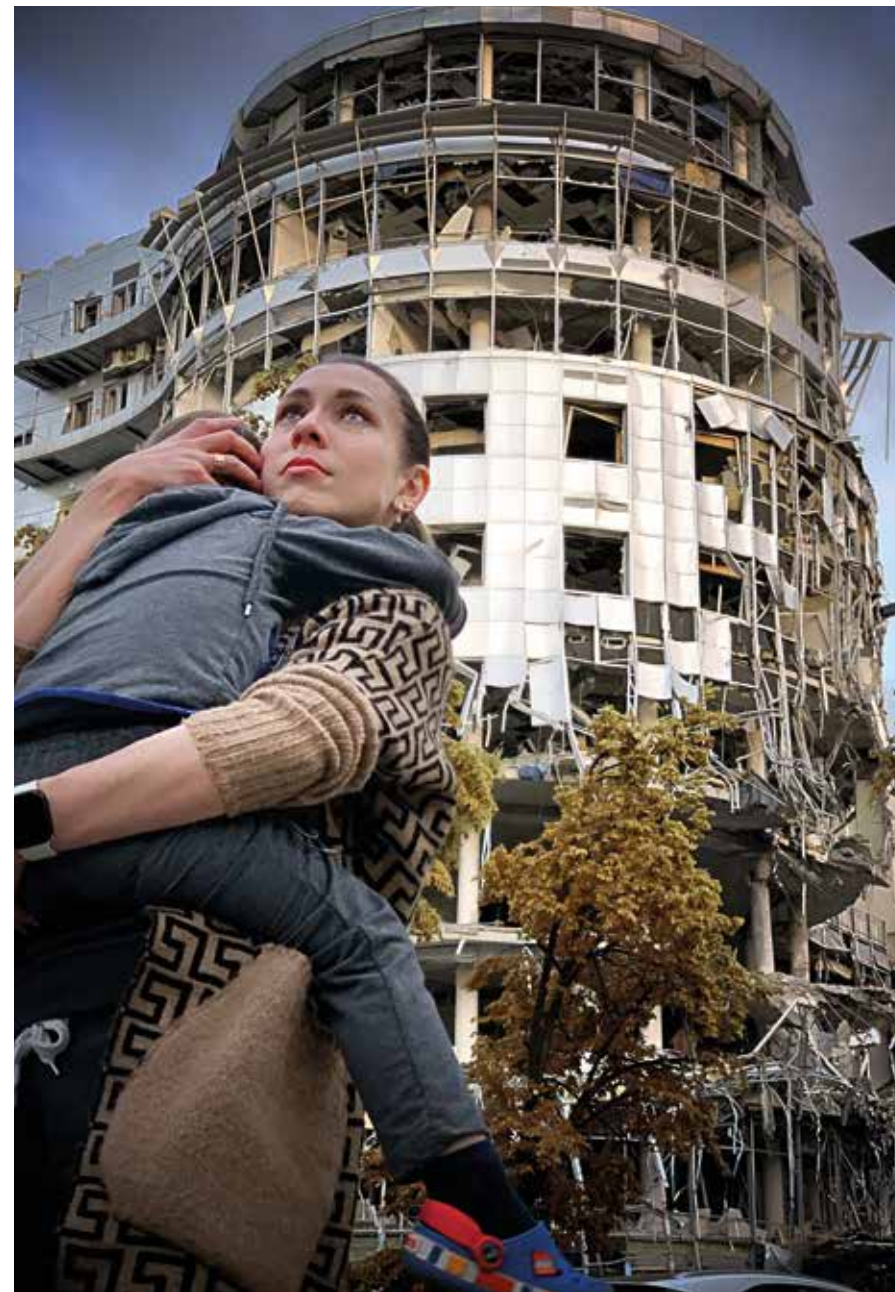
Не знаю, чи доживу я до перемоги, аби перечитати те, що, втомлений і незвично молодий, розповідав під кінець дня своєму ноутбуку протягом перших двох місяців війни. Я не певен, що захочу робити це, прокручуючи в пам'яті свої наївні тривоги та усвідомлення.

Може, й не захочу. Тим важливіше закинути у простір, де рукописи не губляться, цю мою березневу хроніку, в якій живе чесна пам'ять про перший вибух і вбитий страх, наївна гордість за свою країну і свою націю, готовність любити, ненавидіти, вірити, битися і не соромитись власного серця.

Що б не сталося далі, запам'ятаймо, як ми пережили схожу на зиму весну 2022 року. Запам'ятаймо перш ніж війна, що буде довгою, змінить наші долі та душі, оголосивши багато що непотрібним, наївним та надто далеким, аби про нього згадувати.

Запам'ятаймо.

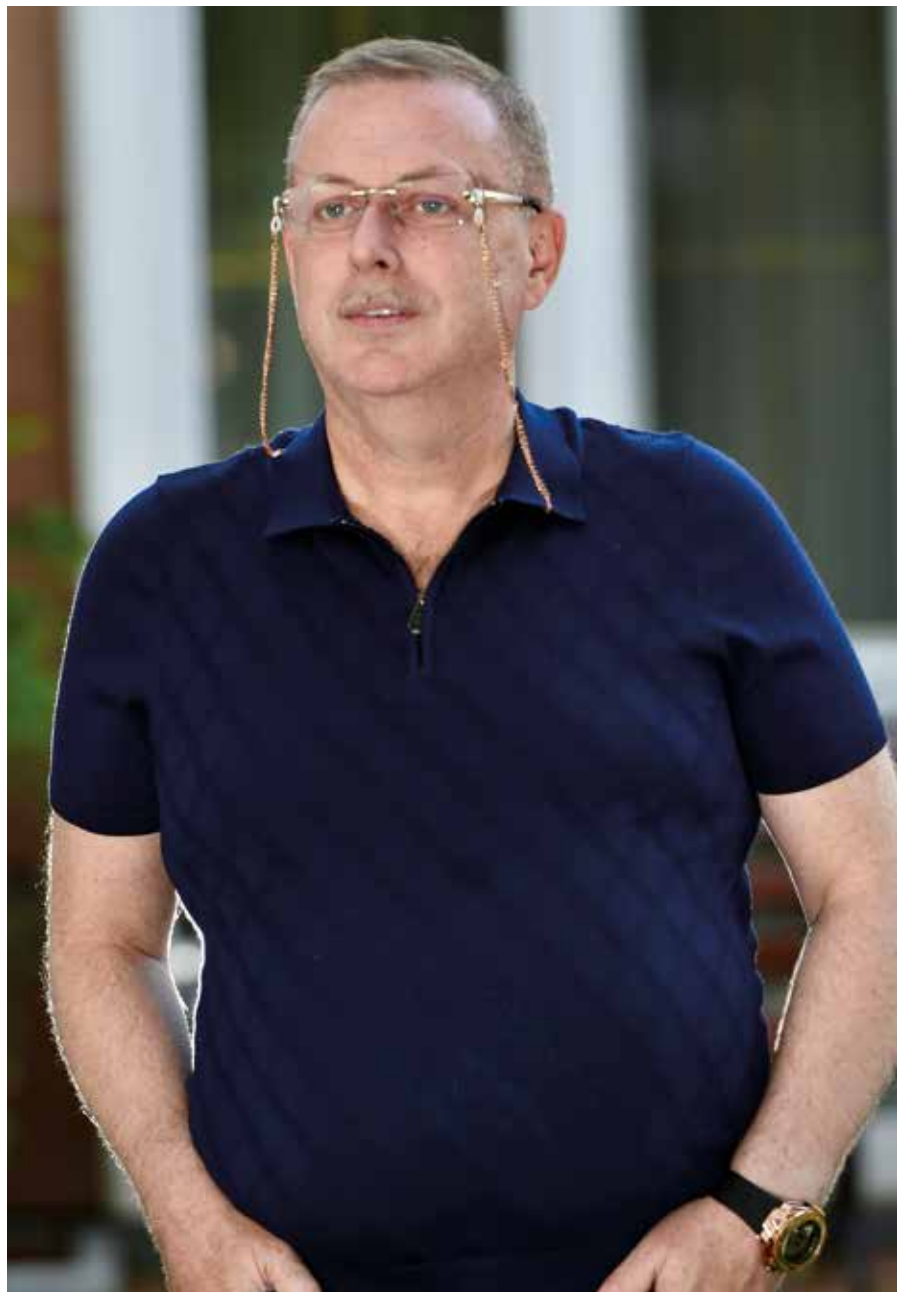

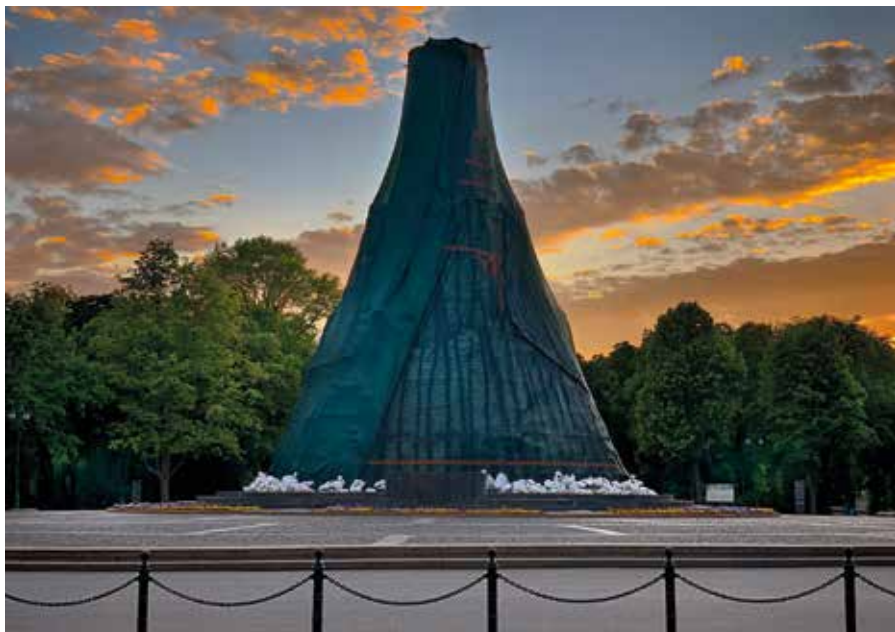

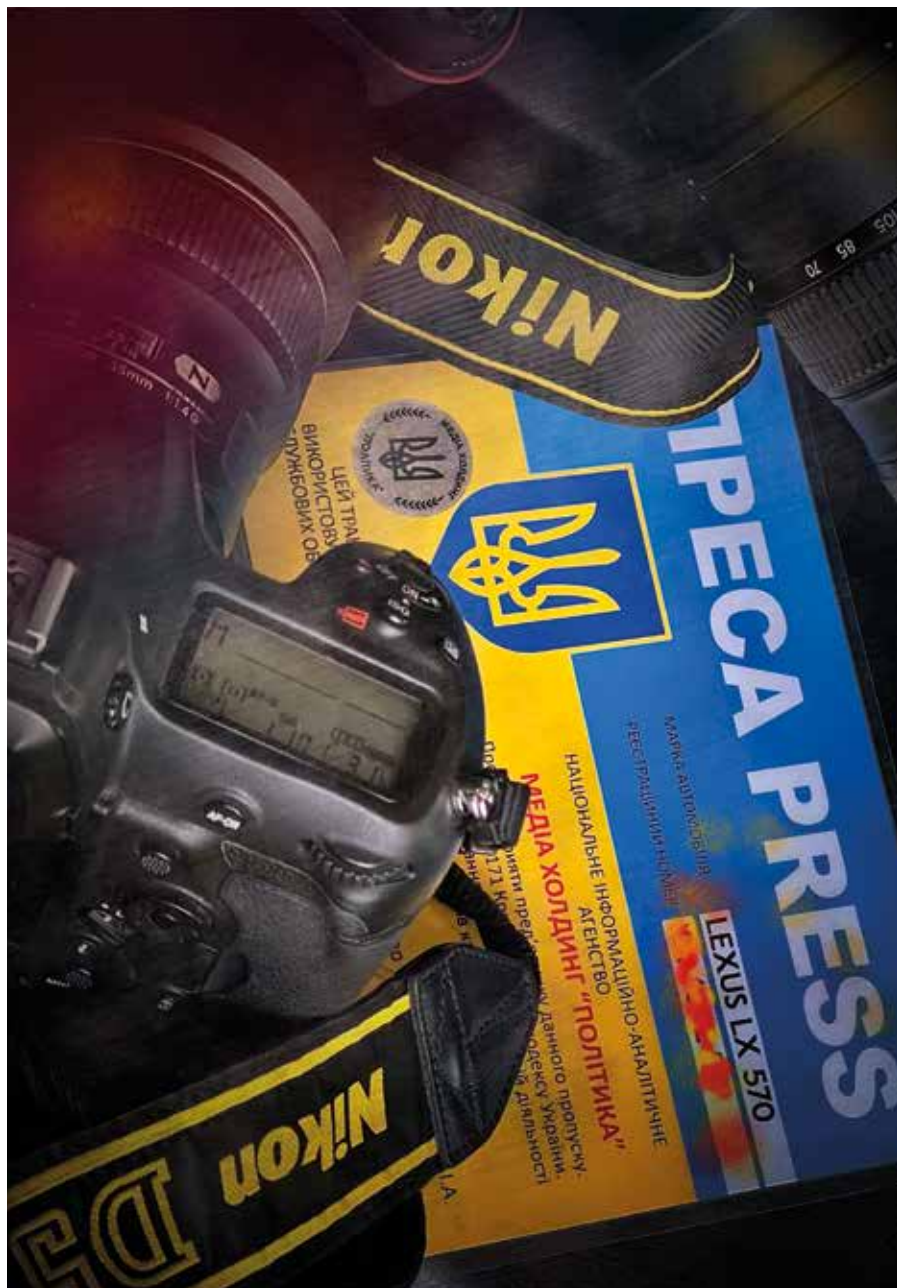

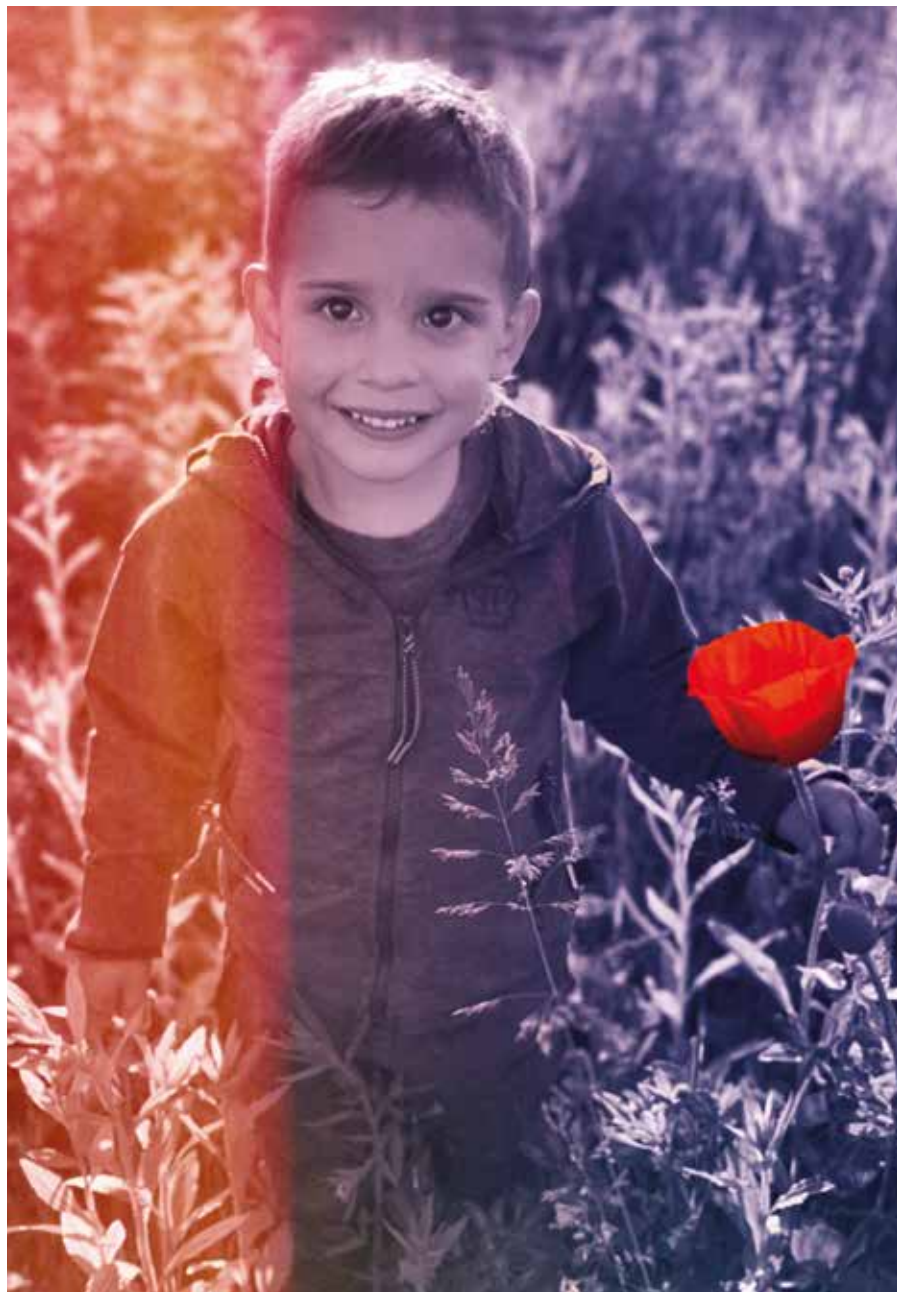

A series of horizontal dotted lines for writing, spanning the width of the page.

Мізрах Ігор

ХРОНІКА ЗИМНОГО БЕРЕЗНЯ
(записки киянина на початку війни)

Підписано до друку 12.07.2022 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний
Ум. друк. арк. – 6,5. Наклад 2000 прим.

Видавець ТОВ «7БЦ»
03067, м. Київ, вул. Олекси Тихого, 84
e-mail: 7bc@ukr.net, тел: (044) 592-00-80
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5329 від 11.04.2017

Виготовлювач ТОВ 24Принт
03039, місто Київ, пр. Науки, будинок 1, корпус 1,
тел: (067) 571-89-69